

دولم! مع

٢

I

كتاب الادوات للمبداء

ايضا

١٣٣٣

I

٤٤٤١

قد وصف به السيرة السلطانية الأعظم والحاكم المعظم
مالك الرزق والشمس حاد من الحرم الشريف
السلطان السلطان السلطان السلطان السلطان
محمود خان وصاحبها شريف
العصر صرح راده المعظم
الحرم الشريف
عقلا

اما بعد حمد الله الذي استأثر بالبقاء وتفرّد بالمجد والعلوّ
وتوحد بالعظمة والكبرياء **والصلوة على سيد الانبياء**
وعلى آله الصفياء واصحابه البررة الاتقياء فانى لما
مكتوب السامي في الاسامي واقترح عليّ ان اجمع في معنى
كتابا مقتبعا واشترع في شرحه شروحا مشيعة فاجبتهم الى ملتصقهم
واسفقتهم بتخصيص ملقحة بهم وجمعت في هذه الورقة
ما تخرط في سلك الادوات وميزت الاسماء من الافعال
والافعال من الحروف وجعلته ثلثة اقسام القسم الاول في الاسماء
اشاعة بابا **الباب الاول** في الاسماء المصنوعة
وباب الثاني في الاسماء المبهمة **الباب الثالث**
في الاسماء الموصولة **الباب الرابع** في ظروف الزمان
وباب الخامس في ظروف المكان **الباب السادس**
في اسماء الافعال **الباب السابع** في اسماء الجارية مجري

الاصوات **الباب الثامن** في المصادر المشناة والمضاهة
الباب التاسع في ما ينصب باضمار الفعل
وباب العاشر في اسماء التوكيد
الباب الحادي عشر في اسماء المفعول مع غير
الباب الثاني عشر في اسماء المفردة
والقسم الثاني في الافعال **الباب الاول**
الباب الاول في الافعال المتصرفية
الباب الثاني في غير المتصرفية
الباب الثالث في الافعال الائمة
الباب الرابع في افعال متصرفية
والقسم الثالث في الحروف **الباب الاول**
الباب الاول في الحروف الجارة للاسماء
وباب الثاني في الحروف الناصبة لها
الباب الثالث في نواصب الفعل المتقبل
الباب الرابع في الجوازم له

الباب الخامس في الحروف العطفية
الباب السادس في حروف الادغام
الباب السابع في الامالة وبعض احكامها
الباب الثامن في حروف مفردة غير عاملة
الباب التاسع في كلمات تكون اسما وفعلا وحرفا
الباب العاشر في حروف المعجم
 فلهذا ابواب الكتاب مضممة فصولا يحرك كل فصل من انواع
 الفوائد ذيولا انتزعتها من الكتب المصنفة في الادب
 ونقلتها من العربية الى الفارسية ليقترب منها وعلما
 بالمبتدي وان كان يعاينها المبرز المبتدي وحليتها بشواهد
 الاشعار تنهيدا لمسالكها الاوغار وسميتها بالهادي للشايع
 وخدمت به حصة القاضي الامام الاجل السيد في القضاء
 ابي القاسم منصور بن محمد بن احمد بن صاعد ادام الله شرفها
 وعقد بناصية العز والرفعة شرفها في الحصة الشاه تصال
 لعزتها السام وتفا دلا واما ونواهيها الايام وتيفسح في

في ظلال جلالها الشيع والاحكام بل بي مناخ الفضائل تليق
 في عرصة رحالها وتوجه الى قبلته آمالها وتوسع لكافة
 احسانها واجمالها لزال لنا فاضل سيدا وسندا وللا طالب
 عضدا ويدا هذا والنظر بكمرة ان لا يلاحظ هذا المجموع بعين
 الازدراء لاخرافه في الترجمة عن حسن البلغاء فان الفارسية
 بيتا ايسر والروح وفي البلاد ايسر وأوج والمبتدي اليها فقر
 واحوج وعلي ذلك فمراد المنتهي انما يحصل من المعاني والاعا
 لها بمنزلة الخلق للخواني وربما تحلل ترجمة هذا الكتاب الفاطمية
 فلا يكرن المتصفح لها ذاك فلعل نظام الكلام يقتضيها سناك
 والله الموفق لما يرتف من رضوانه ويمتري المزيد من احسانه
 انه ولي ذلك بمنه وطوله وخوله وسو حسب من توكل عليه
 وقوة م
الباب الاول من القسم الاول
 في الاسماء المضممة اثنا عشر بابا الاول ضمة المرفوع المنفصل
 انا من مدوزن درين كلمه كيسان بود جون وقف كني
 كوي انا بالالف ور و ابو دكه تا اندراوي وكوي انه عند

الوقف وگرویی از عرب این سمر را گردانند گویند
 مَبَاجِي اَنَا وَمَنْتَ بَجَايِ اَنْتَ وروا بود که کاف تشبیه
 بروی دردی گوی اَنْتَ کَانَا وَاَنَا کَانَتْ خُجْ با مرد وزن
 یکسان و همچنین در حال جمع وروا بود که بگس گوید خُجْ حُجْ
 محشمت و بزرگ باشد قَالَ اَللّٰهُمَّ خُجْ نَقْصُ و خُجْ جَع اَنَا است
 نه از لفظ و ی وَلَهُ تَطَايُرُ جَنَانُکَ النِّسَاءُ جَمْعُ الْمَرَاةِ وَالْمَخَاضِ
 جَمْعُ الْخَلْفَةِ وَاَوَّلَکَ وَاَوَّلَاءُ جَمْعُ اَوَّلِهِ اَنْتَ تومر
 اصل این اسم نیش نیست و تا خطاب راست و منوت
 مخاطب را گوی اَنْتَ بکسر التاء تو وزن و در تشبیه مذکر
 و مؤنث یکسان بود جنانک اَنْتَا و در جمع مردان اَنْتُمْ
 هَذَا اَوَّلُ الْاَصْلِ اَنْتَ وَاَوْحَدُفَ کُنتَ تخفیف را گویند اَنْتُمْ
 و در جمع زنان گویند اَنْتُنَّ وَاَوْحَدُفَ کُنتِ اَوْ زَنْ وَاَوْحَدُفَ
 گویند مَوَّوِی وَاَوْوَا یا ساکن جنانک گویند مَوَّوِی و مَوَّوِی
 و باشد که وَاَوْوَا یا سر و بیفتند گویند مَوَّوِی وَاَوْوَا قَامَتْ
 بمعنی مَوَّوِی قَال الشَّاعِرُ دَارَ السَّعْدِی اَذْهَبَ مِنْ مَوَّاكَ

من الحوا
 من السور
 الواحد
 الخلفه

یعنی اذی و قَالَ الْاَخْرَفِیْنَاهُ یَسْرِی رَحْلَهُ قَالَ قَائِلُ لِمَنْ جَلَّ رَحْلُ
 الْمَلَا طَبِیْبُ یعنی فِیْنَاهُ مَوَّوِی وروا بود که وَاَوْحَدُفَ کُنتَ
 گوی مَوَّوِی کُنتِ و قَالَ الْاَخْرَوَانِ لِسَانِی شَهْدَةٌ یُسْتَنْبَیْهَا
 وَمَوَّوِی مِنْ صَبَّةِ اللّٰهِ عَلَّمَ مِمَّا اِشْتَرَا دُور و مؤنث را همچنین
 گویند مِمَّا اِشْتَرَا گرویی مردان و مِمَّا اِشْتَرَا گرویی زنان
 فصل فی ضمیمه المنصوب المنفصل اَیَا است مضمرة
 اندر حال نصی گویند بمنزلة کاف اندر ضربک واما اندر ضرب
 و همچنین بکسر حروف کنایات و تخصیص فایده و در جنانک اَیَا
 ضَرْبَتْ و همچنین اَیَا وَاَیَاکَ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَیَاکَ تَعْبُدُ و نَشَیْدَ یکم
 از فعل گوی جنانک ضَرْبَتْ اَیَاکَ بکسر که فاصله او کنی میان او
 و فعل جنانک ضَرْبَتْ اَیَاکَ قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَیَاکَ تَعْبُدُ اَیَاکَ اَیَا
 اَیَاکَ نَامَا را مرد وزن یکسان بود و در خطاب مرد اَیَاکَ وزن
 اَیَاکَ قِیَاسُ بَرَاکَتِ وَاَنْتَ کاف را بیج محل نباشد
 از اَعَاب و تشبیه مردان و زنان اَیَاکَ و در مغایبه اَیَاکَ و جمع
 اَیَاکُمْ مردان و اَیَاکُنَّ زنان را و در مغایبه اَیَاکُمْ و اَیَاکُنَّ

این تشبیه
 این تشبیه

بود چنانک کوی ایاک و لاسد به میز از شیه و بچین ایاک ان تفعل
 کنی نی و اور و انود مکر در ضرورت شعر قال الشاعر عليك القصد
 فاقصده برقی و ایاک الحاین ان تحینا و روا باشد که سمره به بدل
 کنی کوی بیتاک بجای ایاک قال الشاعر فیشاک و الام الذي ان توسعت
 موارد ضاقت عليك المصادر ضمه مرفوع و منصوب کشت
 و ضمه محفوظ اندر قسم حرف بیاید ان شاء الله تعالی البساک
 فی الاسماء المبهمة و اسماء اشارات نیزه گویند و این در اصل
 ذاک است و ما اندر اندیشه را به چون اشارت بمذکر گری
 حاضر و چون اشارت بمؤنثی باشد ذاک تا کرد و چنانک کوی
 تا این زن و ما اندر اری کوی تا و ذی نیزه گویند چنانک کوی
 ذی امه الله و در حال وقف کوی ذه ساکنه التا و چون تا در اری
 تنده امه الله تحریک الهاء و بی ایضا و روا بود که کوی
 بجای ذه اما نشاید که کوی تا به علی قیا پس سنده و در تنبیه و
 کوی ذان و ذان و زن داتان و ما تان و روا بود که نون
 مشدود کردانی کوی ذان و ما تان و قرنی اخذی نیتی مایش و جمع

الحین الهلک
 ص ۲

مردان و زنان اولاً و محدود و اولی مقصورانکه ما اندر اری کوی
 سولاً و سولی قال الشاعر لعمرك انما و الاحالیف سولی لثقیه
 اظهار ما لم تعلم و این جمعی است نه از لفظ واحد فصل چون
 انگس اشارت بوی خواهد بود حاضر باشد و نزدیک گاهی
 اندر فرزند گویند ذاک آن مردانکه لام نیزه در فرزند گویند
 اسم ذاک است و کاف خطاب چون اشارت بمؤنثی باشد
 گویند تک و تا که و تک تا که قال الشاعر تعلم ان بعد النبی رشد
 و ان لتاک الغم انقشاعا و گویند تا تک و تا تا که و گویند تا تک
 و تا تا که و در تنبیه مذکر کوی ذاک و ذاک محقق و مشدد قال
 فذاک برمان و قری فذاک و بچین در تنبیه مؤنث تا تک
 و تا تک و در جمع مردان و زنان کوی اولیک و این جمعی است نه
 از لفظ واحد و اندرین سه لغت است اولیک محدود و اولیک
 مقصور و اولیک قال الشاعر اولیک قوی لم یکنوا اشابه
 و علی یقط الضلیل الا لا یاکا قال آخر اولاک بنو حیره و شبه کلها
 فصل چون مخاطب یکی باشد و مذکر بود و مشار الیه

التخیل
 ص ۲

الاحالیف جمع احلاف
 و هم الذین یحلفوا علی
 الناصر ص ۲

الاشابه من الناس
 من اخلاط و الخ الاشابه
 و قطبه الارض
 ای صرغه ص ۲

یکی باشد مذکر کوی ذاک و ذلک و تشبیه ذاکا و ذلکا و در جمع ذاکم
و ذلکم قال الله تعالی ذلکما مما علمنی ربی و قال ذلکم الله ربکم و چون
زنی مخاطب بود و مشارا الیه مذکر بود کوی ذاک و ذلک
و تشبیه مذکر و مؤنث یکسان بود و چون مخاطب گروی
زمان باشد و مشارا الیه مذکر بود کوی ذاکن و ذلکن قال تع
ذلکن الذی یشتکی فیہ و چون مشارا الیه مؤنث بود و مخاطب
مذکر کوی تلک و همچنین تلکما و تلکم قال الله تع و نود و ان تلکم الجنة
و هم برین قیاس اولیک و اولیکم قال الله تع اگهار کم جیه
من اولیکم **فصل** فی تصغیر مذکر الاسماء و انشاء و بدایا
این مردک تیا و تیا این زنک دیا و دیا این دومردک
تیا این دوزنک اولیا و اولیا و مؤلیا این گروی مردکان
وزنکان دیاک و دیاک این مردک تیاک و تیاک این زنک
دیاک تصغیر ذاک و دیاک تصغیر ذلک و تیاک تصغیر تلک
و تیاک تصغیر تلک دیاک این دومردک تیاک این دوزنک
اولیاک و اولیاک این گروی مردکان و زنکان **فصل**

ما انا ذالک من مرد ما نحن تان اینکیم ما و مرد ما نحن اولاً اینکیم ما
مردان و چون مؤنث بود همچنین گوید ما انا تان اینک من ما
نحن تان اینکیم ما و وزن و چون مخاطب مردی بود کوی
ما انت ذالک اینکی تو مرد ما انتما ذان اینکید شما دو مرد ما انتما
اینکید شما گروی مردان مؤنث مخاطب ما انت ذه اینکی
توزن ما انتما تان اینکید شما دوزن ما انتن اولاً اینکید شما
گروی زنان ما سوذا اینک اوم و چون نزدیک باشد و این
عامه گویند مؤذی خطا است و چون گویند این فلان با کفایت
ما سوذا و چون دور بود ما سوذاک و همچنین ما سما ذان و ما سما لک
در جمع ما سم اولاً و ما سم اولیک و مؤنث هم برین قیاس باید
گفت ما سی تان اینک اوزن و چون دور بود ما سی تاک و در تشبیه
ما سماتان و ما سماتانک و در جمع ما سن اولاً و ما سن اولیک چون دور
باشد **الباب الثالث** فی الاسماء الموصولة و این را نیز
بهم گویند و اسما اشارت و اسما نواقص نیز گویند و سی الذی
والتی و من و ما و ای و الف و لام بمعنی الذی الذی آن مرد و اندرین

چهار لغت است الذي والذير والذير تشينه اللذان والذات
تشديد النون جمع الذين وكروبي از عرب كويند اللذان
در حال رفع والذين در حال نصب وخفض جنانك زيدون
وزيدين وجون الذواللذين تشينه كني كوي اللذان وجون جمع
كوي الذي وقال الشاعر وإن الذي حانت بفلج دماوسم القوم
كل القوم يا أم خالد وجون الذي را تشينه كني اللذان وجون جمع
كني كوي اللذين در حال رفع والذيتين در حال نصب وخفض
برقياس بني بيان بنين فصل التي
آن زن واندين سه لغت است التي واللت واللت ودر
تشينه نیز سه لغت است اللتان واللتا واللتان ودر جمع پنج
لغت است اللات واللاتي واللواتي واللوات واللوات
باستقالات قال الشاعر من اللواتي واللوات واللاتي زعمن
اني كبرت لذاتي فاما اللاتي جمع است الذي را نه از لفظ
واحد واندر سه لغت است اللاتي بمد وسمه واللاتي بمد
واللاتي تخفيف وسمه وذكرو مؤنث را كويند قال الشاعر

في المؤنث من اللاتي لم يحسن بفتح جسته ولكن ليقطن البري المغفلا
وقال الآخر في المذكر من النفر اللاتي الذين اذا سمع يهاب الليام
حلقه الباب فحققوا واما اللاوون جمع است الذي را نه از
لفظ وي بمعنى الذين كويند اللاوون در حال رفع واللاتين
در حال نصب وخفض وانشد الفراء سم اللاوون فكذا الغل غلى
بمد والشا بجان وسم جاحي وروا بود سم اللاووا بي نون وسم
برين قيايس اللاتي واما الف لام بمعنى الذي جنانك
كويند هذا الضارب زيد بمعنى الذي ضرب زيد او مائة
الضاربة عما اي التي ضربت عمر **فصل** في تصغير
الاسماء اللذان من ذلك اللتان زنك وكروبي از عرب كويند
اللتان واللتا بريايس تصغير يا ديك بضم اللام اللذان آن دو
مذكر اللتان آن دو زنك اللذين آن كروبي مذكر كان
الذين بضم الياء اللتات ان كروبي زن كان اللاتي
واللواتي واللاتي را تصغير كنند از تصغير اين لفظها اللتان
واللذين كفايت کرده اند و كروبي كويند اللواتي تصغير

اللائي واللائي بوزن العلي جمع است الذي رانه از لفظ وي بجاي
الذين كوي لقيت اللائي ضربوا زيد بمعنى لقيت الذين ضربوا
زيد اما اين كه كويند ذمبت العرب اللائي ان مقلوب اول
جمع اولي يعنون العرب الاول **فصل** واندر لغت
طى ذومعنى الذي كويند انا ذوفعل كذاي انا الذي فعل
كذا وسو ذوقال كذا وسى ذوقالت كذا مكره و هو نث بريك
لفظ و يمين ذوفعلوا ومن ذوفعلن بمعنى هم الذين ومن
اللائي قال الشاء سم فان الما باني وجدي وبيرى ذو حوت
وذو طويت اي وبيرى التي حوتها والتي طويتها واما ذو
بمعنى خداوند مستعمل نيست بيضافت كوي رجل ذومال
در حال رفع و ذامال در حال نصب و ذى مال در حال خفض و
امراة ذات مال در حال رفع وذات مال در حال نصب وذات
مال در حال خفض و رجلان ذوامال در حال رفع وذوي مال در حال
نصب و خفض قال **الديع** واشهدوا ذوي عدي منكم
وقال الديع بين الوصية اثنان ذوا عدل واندر جمع كوي رجال

ذوامال چون رفع بود و ذوي مال چون نصب باشد و يا خفض
و دو ذر كوي امانان ذوامال در حال رفع قال **الديع**
ذواتا افنان و ذواتي در حال نصب و خفض و قال تعالى
ذواتي اكل خيط و در حال رفع كوي نسوة ذوات مال و در نصب
و خفض ذوات برقياس صالحات و سلمات و نشايديكي
ذو ذوات راجبا منظر اضافت كني الا در ضرورت شعر
قال الشاء انما يعرف بالفضل من الباس ذووه يعنى
ذو الفضل وذات جنى حقيقت وجودان جنى باشد
واما اولو اجمع ذو باشد نه از لفظ او و اولات جمع ذات باشد
كوي رجال ذوامال او لو امال و نسوة ذوات مال او لات
مال در حال رفع اولو و در حال نصب و خفض اولي قال الله
نحن اولوا قوة و اولوا باس و قال يا اولي الاباب و يمين
اولات در حال رفع و اولات در حال نصب و خفض قال
الديع و اولات الاحمال قال **الديع** وان كن اولات حمل
فصل بقول لقيته ذات يوم ديدم اورار و زي

و ذات لیلۃ شبی و ذات غداۃ بامدادی و ذات العشاء شامی
 و ذات مرق یکباری و ذات الزمین در میانہ روزکاری
 و ذات العویم در میانہ سالها و گویند ذات شهر و ذات
 سنہ بل کہ مسموع درین وقتها است کہ گذشت و یقال لقیتہ
 ذاصباح و ذامساء و ذاصبح و ذاعشوق این چهارینہ
 تا گویند و ذات بمعنی ناحیت و سوی باشد چنانکہ ذات
 الیمین و ذات الشمال بمعنی حال و حقیقت باشد قال
 واصلو اذات بینکم ای الحال بینکم و قيل حقیقہ و صلکم و قوله تعا
 و الله عليم بذات الصدور یعنی عليم بالسریر ذات الصدور
 موصوف محذوف است **فصل** بقول کان
 من الامر ذیت و ذیت و کیت و کیت جنین و جنین
 بود و روا بود کی تاراکسور کردانی ذیت و کیت و روا
 بود کہ یارامشد کردانی ذیت و کیت و کیت و روا
 بود کی تاراک کردانی کوی ذیہ و ذیہ و همچنین ذیہ و ذیہ
 بتحقیف الیاء و چون وقف کنی کوی کیمہ و ذیہ و اصل

۹
 ذیو و کوی بود انکہ و او یا کردید ذی و کی شد پس یک یا سو کنند
 بماند ذی و کی انکہ تاراک و روا بود بعضی انج سو کنند گفتند
 ذیت و کیت چون تاراک کردانی یا میشد و شود کوی
 ذیہ و کیمہ و مخفف نیز روا بود چنانکہ گفتیم **فصل** ماذا
 رایت و بمعنی الذی است ای مالذی رایت چیست
 انج ویدی جواب کوی فرس پس بر رفع چون ما و ذی
 یک اسم کردانی کوی ما و رایت چه دیدی جواب نصب
 کنی کوی فرس احسن قال الله تع ماذا انزل بکم قالوا اساطیر
 الاولین و قال یس ماذا انزل بکم قالوا خیرا یعنی
 ای شیء انزل بکم قالوا انزل خیرا و ذایادت باشد
 در سخن چنانکہ عماذ اتسال از چه پی برسی المعنی علم
 قال الله تع من ذا الذی یشفع عنہ ای من الذی یشفع
نصب و کاف تشبیه بر وی در اندک نایت از چه
 چنانکہ کوی فعلت کذا و کذا جنین و جنین کردم و کنایت
 کرد و از عدد و نیز چنانکہ عنذی کذا در میان نزدیک من چندین

درست آنکه تا در اندیشه را جناب کوی بگذارد قال الله تعالى
 انما اعزتك و چون بمعنی عدد بود نشاید که تا در آری
 و مذکر و مؤنث اندرین یکی بود کوی عنیدی گذارد جلا و همچنین
 گذارد فصل يقال اذ بهب بذي سلم بروسلما
 و اذ بهب بذي سلمان و اذ بهب بذي سلمون و مؤنث را
 اذ بهب بذي سلمین و اذ بهب بذي سلمان و اذ بهب بذي سلمین
 و بی مضاف باشد و تسلم و این تا درست که جو اسماء زمان
 را و افعلاضافت نکنند تقول لابذي سلم ما كان كذا
 یعنی بدان خدای که ترا سلامت او و همچنین و چنین نبود
 در موضع سو کند گویند این و نم برین قیاس که گذشت
 باید گفت لابذي سلم سلمان سلمون و مؤنث لابذي سلمین
سلمان و تسلمین و بیش ازین روا نباشد گویند لابذي سلم
و بذي سلم فصل ومن الاسماء الموصولة من این لفظ
 بر عقلا افتد اصلاً ثم يستعار لغيرهم قال الله تعالى و منهم من
 علی اربع و این اسم در چهار موضوع افتد یکی استفهام جناب

کوی من عنذک کیست نزدیک تو و دیگر در چه کوی لقیست
 من عنذک دیدم انرا کی تو بود و سیم اندر شرط و جزا
 جناب کوی من بیکر منی اگر منم که گوی من کرای من
 او را و چهارم در موضع نکره جناب کوی مررت بمن
 محسن الیک ای باحسان حسن الیک بگذشتیم بکس
 نیکو کنند و اثنو و در لفظ من مذکر و مؤنث و تشبیه و جمع یک
 بود قال الله تعالى ومن لقیست منکن و قال الله تعالى ومن
الشیاطین من یفوضون که و این لفظ را تشبیه و جمع کنند
 و ازین صیغت بگردانند مکرر در موضع استفهام بود
 از نکره جناب کوی رایت رجلا گویند مثلاً جانی رجل گویند
 مشو و مررت گویند منی و همچنین در تشبیه و جمع کوی رایت
 رجلین و مررت بر جلین گویند منین و چون کوی جانب
 رجلا گویند مثلاً نون ساکن رایت رجالا و مررت
 بر جال گویند منین و در حال رفع گویند منون و این همه در حال
 وقف گویند و چون مؤنث بود گویند منه و در امتنان

نزدیکم

برجله

وگویی را مناسبت و در حال وصل روان بود این جمله مکرر ضرورت
شعر اتوانا ری فعلت منون انتم فعا لوالجش قلت
اعوانا **فصل** و منها ما در شش موضع اسم بود
یکی چون استفهام بود چنانکه کوی ما عندک چیست
بنزدیک تو و دوم درجه علمت ما عندک انستم آری
بنزدیک تو است و این را مای الذی گویند و کاف تشبیه
در مای الذی در آرد گویند افعلا لکما فعلت بکن این
پس چنین گوی من کردم و پسیم در شرط و جزا چنانکه
ما تفعل افعلا به چه تو کنی من کنم و همچنین محارب یک قول
اصل او ما بود پیشین با شرط و دیگر زیادت آنکه الف
نما کرد ایندند هما شد و بر دیگر قول به جدا است ای
باز اینست آنکه مای شرط اند را و ردند برین قول این
کلمه مرکب است از نه و ما و عمل او بر سه دو قول آن باشد
که شرط و جزا را بختم کند و کند که مهن اصله من من
فابدلوا من النون الا و لی ما لکما فعلوا بهما قال الشاعر

ما و ی مهن یستمع فی صدیقه افا و یل فی الدبس اوی بندم
و عمل مهن همان خواهد بود کی عمل من در شرط و جزا
چنین که اندرین بیت است چهارم اندر تجب چنانکه
ما احسن زید اچون نیکو است زید پنجم چون نکر
موصوف بود نحو ما المادی عتیدای ما اشی لدی
عتید ششم نکر کی نه موصوف بود و نه موصول
چنانکه فبغای المعنی فنعم شیای درین شش موضع
ما اسم بود باقی اندر قسم حرف گفته آید ان شاء الله
والف ما یفتد چون بعضی از حروف بدو پیوند چنانکه
لم جزا و بجم چه و غم از چه و علام بر چه و قیم چه **فصل**
و منها ای ای اسمی است معرب نه چون من و ما که
بنی اند و چهار جا اندر آید یکی استفهام چنانکه ای
الرجلین اخو ک کدام ازین دو مرد برادر تو است قال
الشیخ ایلیم یا یبنی بر شما و دوم در شرط و جزا چنانکه
ایهم یضربنی اصبه نه کدام ایشان را بزنند و بزنم او را

قال الله تعالى يا ايها الذين آمنوا اذرعوا فله الاسماء الحسنى وسمي بمعنى الذي
 جنانك ايمم في الدار اخوك بمعنى الذي في الدار اخوك
 انك اندر رسا است برادر تو است چهارم در موضع
 لغت و صفت جنانك جاري رجل اي رجل و
 رايت رجلا اي رجل و مررت برجل اي رجل و روا
 بود مؤنث را كوي اي امراة جاك و اكر
 خواهي اية امراة جاك و مررت با مراهة اي امراة و اية
 امراة قال الله تعالى و ما تدعي نفس باي تموت **فصل**
 و باري حكايه كند كرات را جنانك بمن مررت برجل كند
 بمن مردي كوي اي يافتي و چون كويند رايت رجلا
 كويند ايا يافتي و مررت برجل كوي اي يافتي و در جمع
 و تشبيه و مؤنث همچنان كه اندر **فصل** من كفته آمد
 و در تشبيه ايان و ايتن و در جمع ايتون و ايتن و در مؤنث
 اية در حال وقف و اية در حال وصل و ايات جماعت
 مؤنث **فصل** كاف تشبيه براي درارند

ارض
 م

بمعنى كم و بسياري عدد فايده دهد جنانك كوي كايك رجلا
 عندك بسا مردانك نزديك تواند و اندر اين دو لغت
 است كايك و كايك و مررت در ايد جنانك كوي كايك
 من رجل عندك قال الله تعالى و كايك من سبي و قال تعالى
 و كايك من اية و اندر لغت پنج جاتنوين را در نشستن
 صورت نيست مگر درين موضع **فصل** فيما ضمن
 الاشارة من الظروف سنا و ما سنا و اين انكه گويند
 كه اشارت بمكاني نزديك بود و بمكاني دور گويند
 سناك و سناك لام زيادت است و كاف خطاب
 مذكر را بفتح و مؤنث را بكسره و گويند اجلس يا سنا
 نزديك نشين و ما سنا دور نشين و همچنين ما سناك و كروي
 گويند ما سنا بجاي ما سنا و مجموعا من سنا و من سنا و ايمم
 آمدند از اينجا و از آنجا و سناك اشارت باشد و از ما
 نيز قال الله تعالى سناك الولاية لله الحق يعني روز قيامت و روا
 بود كه اين اشارت در ان موضع همدور احتمل است

فصل ثم انما این لفظ بجای هنگام و هنگام چیزی
 را در بود قال استع و اذ ارایت ثم رایت لعمریه یعنی
 فی الجحیة و چون وقف کنی بروی تختی خوابی با دراری
 کوی شمه و اگر خوابی در نیاری و يقال ثم لتبید بمنزلة
 من التقریب **الباب** الدال على السمار وظروف الزمان
 قبل قبلی من قبلنا قبلک و من بروی در اید چنانکه قبلک
 چون اضافت کنی و من قبل چون مضاف الیه شود
 قال استع من قبل ان لم یس و قال استع من
 الامر من قبل و من بعد و روا بود که تنوین در اردو چنانکه
 شاع گفته است و ساع لی الشرب و كنت قبلنا اکا
 اعصن بالما الحیم و در تصغیر گویند قبیل البصر و قبیل
 اللین پیشه کل از صبح و همچنین احکام بعد کوی بعد
 بعدی بعدنا بعدک از پس تو بعد پیشه کن و کوی لقیته
 بعدات بین دیدم ویرا پس از هنگامی و در قبل این گویند
 و ما ذهب بعد به شدی هنوز و قولهم اما بعد معناه

اما بعد ما تقدم من حمد الله و غیره و این لفظ را فصل الخطاب
 گویند و بعد بگویند بمعنی مع يقال فلان کریم و مو بعد یا
 فقیه ای مع یا قال استع و الارض بعد ذلک و چنانچه
 ذلک **فصل** الحین هنگام و این لفظ بر مدت
 دراز و کوتاه افتد تقول لقیته حین کان شاکا و دیدم
 آن هنگام کی جوان بود و تا در افزایند گویند حین قال
 الشاعر العاطفون حین ما من عاطف و المطعمون زمان ما
 من مطعم احیانا کاه کاه تقول فلان یفعل کذا و کذا
 احیانا فلان چنین و چنین می کند کاه کاه و سو جمع الحین
 کلامه کاه بقول کما طلبتني و جدتني مر کاه کی را بخوی
 بیاوی چنانکه آن هنگام بومید آن روز لیلیتذ آن شب
 غدا تید آن با و غشتیتذ آن شبنگاه ساعتی آن
 ساعت عامیتذ آن سال پستیتذ مثله العام امسال
 عا ما اولی العام القابل و المقبل و یکیر سال الیوم امروز
 غدا و الغد فردا بعد غد پس فردا الغدا با و غدا غدا

فردا بامداد غدوة میان نماز بامداد و برآمدن آفتاب
و غدوة بامدادی از بامداد تا و بچین سخن و سحر و حجة
و بکرة و بکرة **فصل** اسمی در این لفظ بنی
برگشت جنانک مولای گریه از عجب گویند پس
یفتح السین قال الزاهر بقدرایت عجا مآسای پزا
مثل السعالي حسنا والفاء لام بروی در آرد معرب
شود و چون اضافت کنند گویند لقیته بالاسم و مضی
امسک قال السبع کالن لم تقن بالاسم اول من امس پریز
اول من اول من امس پریز و پیش ازین نگویند
و تقول افعلا اول ای اول کل شیء و این را رفع علی الغایه
گویند جنانک قبل و بعد قال الشاعر علی ایما تعدوا
المیته اول الان اکنون و این بنی است بر فتح و روا بود
شاعر را که لان بکند و مد و سمره بگویند و تا در فرامید گویند
تلاان جنانک چمن قال الشاعر نوبی نای داری جانای
و صلینا کما رعت تلاانا الساعة منکام چون گوی

۱۶۰
بالنصب صارت ظرفا و معنی آن باشد که اکنون و مثله
انفا بمعنی الان قال السبع ما ذا قال النفا **فصل**
منذ یوم از یک روز باز منذ یومین از دو روز باز منذ
ثلاثة ایام از سه روز باز و هم برین قیاس منذ شهر
و منذ سنه و کذلک منذ یوم و منذ یومین و روا بود و مذموم
و منذ یوم برفع و خفض و مذ در اصل منذ بوده است
نون حذف کردند تخفیف را و این دو کلمه چون ما بعد
خویش را برفع کنند اسم باشند چون خفض کنند حرف
و اختیار نیست که منذ خفض کنی در همه حالها و بعد خفض
کنی انج در ان باشی جنانک مذ یومها و برفع کنی انج گذشته
بود جنانک را رایت مذ یومان و یکی بنی است بر ضم
چون منذ و دیگر بسکون چون مذ **فصل** قطره گز
تقول ما رایت قطره ویران دیدم هرگز و در حال نیف گویند
و در ماضی افتدنه در مستقبل و عوض در مستقبل افتدنگ
عوض لا ایتیک هرگز بتو نیایم و اندر قط سه لغت است

قُطُّ وَقُطُّ وَقُطُّ مُحْفَفٌ رَوَابُودٌ قُطُّ بِرَمَالٍ مَذَوَابٍ كَمْ
كُونِند وِعَوْضٌ وِعَوْضٌ رَوَابُودٌ وَيُقَالُ لَا أَتِيكَ عَوْضٌ
الْعَايِضِينَ كَمَا يُقَالُ لَدِمَ الدَّمِيرُ أَبَدًا مِمَّا يُقَالُ
أَبَدًا أَبَدًا تَأْكِيْدًا جَنَانِكَ كُونِند دَمَرٌ وَكُونِند لَا أَتِيكَ
أَبَدًا لَا أَبَدِينَ كَمَا يُقَالُ لَدِمَ الدَّمِيرُ مِنْ شَرِّ مَا وَدَّ أَنْ يَأْخُذَ بِهَا
بِوَسْطَةٍ وَمِمَّا شَبَّهَ خَالِدًا جَاوِدًا فِي **فصل** مَتَى كَيْ
وَأَيْنَ سَوَالٌ بِأَنَّ زَمَانَ جَنَانِكَ أَيْنَ أَيْنَ مَكَانٌ يَقُولُ
مَتَى كَانَتْ هَذِهِ كَيْ بُوْدَ أَيْنَ وَمَتَى بِمَعْنَى مَتَى بُوْدَ قَالَ
الشَّاعِرُ شَرِّينَ بَاءَ الْبَحْرِ نَحْمُ تَرْفَعْتَ مَتَى لِحْ خُفِّ لَسَنِ
نَسِجِ أَيْ مَتَى لِحْ خُفِّ وَآيِنَ لَعْنَتِ بَنِي هَذِيلٍ اسْتَ
وَبِمَعْنَى وَسْطٍ نِيْزًا بِأَنَّ جَنَانِكَ كُونِند وَضَعْتَهُ مَتَى
كَيْ أَيْ وَسْطٍ كَيْ وَمَا بَدُوْهُ وَبِوَسْطَةٍ مَتَى وَبِوَسْطَةٍ
سَرْدٍ وَفَعْلٍ بِمَقْبَلِ رَاجِحٍ كُونِند كُونِند مَتَى تَخْرُجُ اخْرُجْ
وَمِمَّا تَخْرُجُ اخْرُجْ آيَانِ كَيْ وَفَرْقٍ مَبَانٍ مَتَى وَآيَانِ
أَنْسَتَ كَيْ آيَانِ فِي مَوْضِعٍ تَعْظِيمٍ وَتَعْظِيمٍ كُونِند

۱۵
جَنَانِكَ بِسَالٍ آيَانِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَآيَانِ يَعْنُونَ وَكُونِند مَتَى
الْقِتَالِ وَكُونِند آيَانِ الْقِتَالِ آيَانِ بِكَلِمَةِ الْمَنْعِ لَعْنَةُ
وَدَمَرٍ وَوَلَعْنَتِ مَتَى بِأَنَّ بَرَفِجٍ **فصل** فِي أَذْوَادِ
سَرْدٍ وَظَرْفِ زَمَانٍ اسْتَ زَمَانِ مَاضِيٍّ أَفْتَدِ جَنَانِكَ كُونِند
لَقِيْتِكَ أَذَانَتْ شَبَابٌ دِيمَ تَرَاكُمُ كَيْ تَوْجُوَانِ بُوْدِي
وَإِذَا دَرِ مَسْتَقْبَلِ أَفْتَدِ جَنَانِكَ كُونِند آيَتِكَ إِذَا أَطْلَعْتَ
الشَّمْسَ تَوَائِمُ كَلِمَةٍ أَفْتَابَ بِرَأْيِهِ وَآذُوْهُ مَسْتَقْبَلِ
بِمَعْنَى مَاضِيٍّ كَرَدُوْهُ وَآذُوْهُ مَاضِيٍّ بِرَأْيِهِ بِمَعْنَى مَسْتَقْبَلِ
كَامِضِيٍّ وَچُونِ بَا بَرَأُوْهُ دَرِ آيِدِ حَرْفِ كَرَدُوْهُ وَجَرَارِ
بِحَرْفِ كَزِ جَنَانِكَ كُونِند أَذْوَاتُ تَنِيْ آيَتِكَ سَرْدِ كَلِمَةٍ كَيْ
بَنُوَائِمُ وَآذُوْهُ أَذْوَاتُ أَفْتَدِ دَرِ سَخْنِ جَنَانِكَ وَآذُوْهُ
مَوْسِيٍّ أَيْ وَوَعْدًا وَجَايِ بِأَنَّ كَرَدُوْهُ أَذْوَاتُ مَكَانِ كَرَدُوْهُ
جَنَانِكَ خُرْجَتْ فَآذُوْهُ قَائِمُ أَيْ بِأَنَّ الْخُفَّةَ زَيْدُ قَائِمِ
وَآذُوْهُ بِأَنَّ كَرَدُوْهُ حَرْفِ بُوْدِ تَعْلِيلِ رَاجِحِ جَنَانِكَ كُونِند كَرَمُكَ
أَذَانَتْ فَاضِلِ أَيْ لَكُونِكَ فَاضِلًا فَآذُوْهُ كَلِمَةٍ وَآيِنِ كَلِمَةٍ

نزدیک قومی اسم است همچون آذا و تنوین از بهر فرق
 در آورده اند میان او و آذا و معنی آذا جواب جزا است
 چنانکه گویند فلان یزورک تو جواب دی گوی آذا
 اگر چه آنکه گرامی کنیم ویرا و بنزدیک بدینته اند حرفست
 و در قسم حروف گفته آید ان شاء الله تع و اما بمعنی
 آنکه بود بقول لما قدم زید و خلعت علیه آنکه کی زید
 باز آمد و شد هم بروی اندرین موضع اسمی باشد ظرف
 زمانه او و اذ حروف نیز باشد گفته آید ان شاء الله تع
فصل بنیا و بنیامینی ذون بنیامین بوده است
 فتحه را اشباع کردند الفی تولد کرد فصار علی وزن
 فعلی و بنیامین اصل بن بوده است مادر آورد
 و نه در ظرف زمان است اضافه کند با جمله ابتدا
 و خبر چنانکه بنیا زید قایم و با جمله از فعل فاعل چنانکه
 بنیا قام زید و در دو موضع جواب خواهد چنانکه
 لما و آذا گوی بنیا زید قام دخل عبد الله و بنیا یقوم زید

خرج و قال الشاعری بنیامین زرقه انا معلق شکوف و زنا
 و راع و قال آخر بنیامین بالتداکث فالقاع مرعا و العیش
 تنوی سوی **الباب الخامس** فی ظروف
 المكان حیث اسمی است مبهم در ظرف مکان چون
 در ظرف زمان و معناه سنال الا که سنال متضمن بود
 اشارت را و حیث متضمن نیست اشارت را
 و حیث اضافه کند با جمله که از مبتدا و خبر بود
 چنانکه زید حیث عمر و قایم و با جمله از فعل فاعل بود
 چنانکه اقوم حیث یقوم زید و گرویی از عرب گویند
 حیث چون کیف و گرویی گویند حیث بالکسر و حوث
 نیز گفته است چون مادری شرط و جوابم کند چنانکه
 چنما تجلس اجلس **فصل** این کجا بقول این زید و این
 در سوال از مکان چون متی است در سوال و مبنی است
 بفتح چنانکه کیف و من و ای در اند چنانکه من این
 و ای این کنگن کن و همچنین اینما قال الله تع اینما کونوا یا

و اما در اند چنانکه ایما و در شرط و جواب
 بنوم کند گوی این کنگن م

بکم الله جميعا انی از کجا قال استع انی کب هذا ای من کب هذا
 و چون بر شرط و جزا در آید در دورا بخزم کند چنانک ای
 نزد سب اذمت و باین استفهام کند چنانک این زید
 و گویند انی زید **فصل** عند و اندرین سه لغت است
 عند و عند و عند معناه حضور الشئ و در نه و در زمان و مکان
 استعمال کنند چنانک عند اللیل و عند الصبح و عند
 الفجر و عند الجبل و عند القرية و از جمله حروف جر پیش روی
 در آید چنانک حیث من عند و نشاید که گوی مضیت الی
 عنده و بجای فعل امر بنفند چنانک عندک زید افر اکر زید را
 ای فذه و عند بمعنی حکم باشد چنانک عند الله ای فی حکم
 و کذلک فو لک عند الشافعی و عند الفقهاء و جمهم اید
فصل لدن و کذا و کذا معنی عند بود و من
 بر سه در آید چنانک بر عند قال تعالی و حنا ما لکنا
 قال الراجز یسوع البوعین من حریمن من لدن حیمه الی
 منخرج و اصله لدن نون بیرون کننده باشند و چه از پس

این کلمات افتد مخفض باشد مگر کجا که منصوب باشد و ذلک
 قوله لدن غدوة قال ذو الرقة لدن غدوة حتی امتدت
 الفجر و حنا مقیم لفطین الشحمان و بلفظ لدا غرا کنند
 چنانک بعد قال الشاعر فزع عنک الصبی و لیک تما نزلش
 فی فوادک و چون این اسما را اضافت کنی گوی لدی
 و لدی بالتخفیف و لدی و لدینا و لدنک و لدیک و هم من
 قیاس تا با حرف **فصل** قد آم و امام و بین الیدین
 فرایش قد ای و اما ی و بین یدیتی فرایش من قد امنا و اما
 و بین ایدیا فرایش ما قد امک و اما مک و بین یدیک فرایش
 تو مر د اضافت با واحد یدیتی و یدیک و یدیه و چون
 با تنین و جمع بود ایدی و هم برین تا با خ و قد ام را مونث
 شمرد و تصغیر او قد یدیمه و قد یدمه و این شاذ است
 قال الشاعر قد یدیمه البحریب و الجلم اننی اری غفلات
 العیش قبل التجارب **فصل** خلف و خلف و وراء
 و افس تقول زید خلف عمر و خلف بمعنی بعد بود تقول

آنکه فلان خلف فلان ای بعد و تصغیر خلیف و تقول
 خلف کل صلوة اریس نماز و ذکر کل صلوة ایضا و خلا
 نیز بمعنی خلف و قری و اذا لایستون خلفک و خلافت و ورا
 از اضا دست بمعنی امام و بمعنی خلف نیز قال الله
 و کان وراهم ملک ای امامهم ملک ای امامهم قال الشاعر
 الیس وراي ان ادب علی العصفاء فیشمت اعدای
 و تسمی ایلی یعنی امامی و لفظ ورا نیز مؤنث است
 چنانکه قدام و تصغیر تا ورتیته و تجوز ورتیه و این نیز شاید
 چنانکه قدیمه و یقولون وراک اوسع لک ای تاخر تخدنگ
 اوسع لک و اریس شوتا جای فراضه یابی و چنانکه ورا بجای
 تاخر بنهند امامک بجای تقدّم گویند امامک فرائش آی
 خلفی و خلای و ورا ای و اریس من خلفنا و خلفنا و اریس و هم
 برین قیاس تا تقدّم تاخر **فصل** وروا بودی
 این حرف را بنا کنی بر ضمت چنانکه قبل و بعد و روا
 بود که از نظر بی بی اسمی صحیح کردانی چنانکه شاعر گوید

۱۸
 فعدت کل الفوجین تحبب انه موی الحف فی خلفنا
 و اما منها **فصل** فوق و اعلا و علّا و علّو و علّو
 تقول حسته من علّ و من علّ و من علّا و من علّو و من علّو
 و من علّی و من مغال و کله بمعنی من فوق و فوق بمعنی
 دون کقولته تع ما بعوضه فافوضها ای فادونها و گویند
 فلان کس حقه است تو کوی و فوق ذلک یعنی کم از آن
 نیز فویقه و اعلا و علای و علوی زور من فوقنا و اعلا
 و علونا زور ما فوقک و اعلاک و علّاک و علّوک زور تو
 و هم برین قیاس تاخر **فصل** تحت و سفّل
 و سفّل و سافل زیر تحتی و سفلی و سافلی زیر من تحتنا و سفّلنا
 و سافلنا زیر ما تحتک و سفّک و سافلک زیر تو مردال سفّل
 زیر تر الا علی زور تر الا علیان ذوالا علون جمع و مؤنث
 را العلیا و العلیان دوزن و العلیات و العلی جمع و مؤنث
 الاسفل و الاسفلان ذوالا سفلون جمع السفلی و السفلیان
 السفلیات و السفّل جمع قال الله تع و کلمات السدیمی العلیا

وقال تع والسموات العلی جعلناهم الاسفلین دون وی دونه
وی من دونه وی مادونک وی توردا و دون فروتر تقول
مادون ذلک این فروتر از است دون جز قال الله
ایفکا الهه دون الله تریدون و ما ادر دون ای پیس
زید افرایک زید را و دون بمعنی قبل باشد تقول دون
النهر الاسدای قبل وصولک الیه **فصل** مع و امع
معنا و اما معک انور مجوز معنا و معک ساکنه العین فی الشعر
كما قال من تنق فان الله معه و رزق الله موتا و عادی
و تقول جازید و عمر و معا یعنی بهم آمدند و جاء القوم
معا ای مجتمعین و مع بمعنی بعد باشد قال الله تع فان مع
السیر ای بعد السیر و یقال حیث من معه
ای من عنده **فصل** اذا و هذا و حدة و جذوة
و خیال و منا و امم و زمم و قبالة و مقابل و استقبال و وجه
و تجاه و تلقا بر ابراز ای و حذای و تلقای برابر من از ایتنا
و حذا و تلقا بنا برابر ما یقال داری حذا دارک و جذوة

۱۹
و جذوة دارک و خیال دارک امم دارک و زمم دارک و منا دارک
سرای من برابر سرای تو است و قد فلان حذاک و حذاک
تا آخر و لا یقال تلقایک و تحت نخوک و کذلک تو تحت
نخوک و الیک و شطاک و قبلک و تقول جلست قریک قریبا
منک دخلت بین القوم و وسطهم و خلا لهم و خلاهم سوئم
در شدم در میان مردمان و سر جاکمی بین بود و شرط باید
گفت ساکن و دیگر مواضع و شرط یک السین بین اظهرا
در میان باین اظهر کما بین ظهر یکم و ظهر انیکم و سم برین
قیاس **فصل** حول و حوال و احوال و حوالی
و حولی کردا کرد و تقول تعد و احواله و حواله و حوالیه
و احواله بنشستند کردا کرد او و قال امرؤ القیس
تری الشمار و النایس احوالی و تقول تعد فلان عیمة
و عیمة فلان بسوی راست نشست و بیمة و بیارة
و شامة و فلان بسوی چپ نشست علی المیمة و الایمن
و علی المیسر و الایلیه و علی المشامة و تعد فلان طرفا

و علی شفا بر کرانی نشست و قعد وسطا و جلس بنده
و بنده و حجره و ناحیه و جنب و جانب و اکویش نشست
و موصد و ک ای قبالتک و کذک ذرک تقول فلان
ذکر ای بخدائیک **باب السامی فی اسما و الافعال** روید
زید املت ذه زید ز او کاف در اند گویند روید
زید آروید کما زید آروید کم زید او بجهت من مؤنث
آروید یک روید کما روید کن و روا بود کی مذکر و مؤنث
و ثنیه و جمع را بر یک لفظ بکداری چنانک یزید روید و
ویا مندر روید بکرا و روا بود که تنوین در آری و صفت
مصدر کردانی چنانک پیرا روید ای سملایه
دست بدار تقول بیه زید ای دعه و اثر که و روا بود که
بمعنی کیف بنهند در تنجب کما فی الحدیث اعدت
لعبادی الصالحین ما لا عین رأت ولا اذن سمعت
ولا خطر علی قلب بشر لکه ما اطلعتهم علیه معناه فیما
یقال کیف و یقال معناه سوا ما و یقال دع ما و دع

باب السامی فی اسما و الافعال روید
الصلوق نماز آی و این لفظی است مرکب از حی و مال
وید و کلمه تنجیل است و مذکر و مؤنث و واحد و جمع
را یک ن گویند و چون وقف کنی حی یا و در حال صل
تنوین در آری کوی حی یا و کاف در آری کوی حی یا
چنانک روید ک و کاف را محلی نباشد از اعراب چنانک
کاف ذاک و ذلک است یا و تقول سلم زید یا زید
و این نیز مرکب است از نا و لم من لمت الشیء کردم
اندرین لفظ واحد و ثنیه و جمع و مذکر و مؤنث یکسان
بود کوی سلم یا رجل و سلم یا امرأة سلم یا رجلان و سلم
یا رجال و سلم یا امرأتان و سلم یا نسوة و این لغت اصل
جواز است اما بنویسیم گویند در واحد سلم و در ثنیه سلم
و جمع سلموا و زنی را سلمی و سلماء و جمع را سلمت و الاول
الصحیح و بلام لازم باشد قال الله تع و القائلین لا خواتم
سلم الیانه نزدیک ما آی و متغیری بود قال الله تع قل سلم

شد که بیاورد کوا با آن شمار اولام در آرد گویند سلم لک
 کما و لکم و همچنین مؤنث را و نون تا یکید را در آرد
 سلمن و سلمان و سلمن و سلمن و سلمنان
 میهات دور است این بنی است بر فتح چون
 کیف و این میهات لغت است بنی است بر کس
 چون قطام و خدام و میهات چون حیث و قط
 و هر سه مؤنث را و ابود میهات و میهات و ایات لغت است
 درین جمله و جوم و منهم من بقول ایان بالنون و ایان
 و ایانی و ایان و ایان بالنون و گویند میهات لک
 ای بعد لک شتان جدا شدند و این میان دوش
 باشد چنانک شتان زید و عمرو و نسا پد که گوی شتان
 زید چنانک میهات زید و شتان بمعنی شت بود
 و نصبی آخر شتان معدول است از شت و
 همچنین و شکان و سه عان بمعنی سرع و و شکان
 و اندرین را و ابود کنی گوی سرع زید و و شکان زید و ما

و میهات

در آرد ایند گویند ششان مازید و عمر و و بنه دیک
 کرو می بین در آرد ایند گویند ششان مابین زید و عمر
 ای تفوق مابینهما و الاغرابین خاتم سه عان و و شکان
 در موضع تعجب گویند سه عان ذخر و جای ماسر
 و کذلک و شکان **فصل** میت لک فراتر آید
 و این را تشبیه و جمع کنند بل که گویند میت لک و میت لک
 تا باخرو مؤنث را میت لک و لک و لکن و اندرین
 لغتها است میت و میت و قری و میت لک
 ای تمیاز لک و این آنکه بود که هموز باشد يقال مایه
 مثل جاء بحی بنیة مثل حیة اذ اتمیاضه خاموش باش
 تنوین نیز و اصبه صه ای اسکت سکوتا چه و است
 و میه تنوین مثل صیه ای بفر او بیا رخو ای تنوین داری
 ای صیه بفر او بیا رخو ایها فرو کردار ایها دور بشو ایها
 بفر و ل و فرا گیر و قال سواد اقیل له و یها قل فانه آج به
 ان ینکل یعنی اذ اقیل له خذ فلان فی الحرب فانه یتاخر

عنه لجنبه مملأ درنگ کن و حکم مذکور مؤنث جمع یکی بود
فصل آمین بجهنم باد و آمین لغت است
و معنا ما کذک فلیکن و این کلمه مبنی است بر فتح
جنانک کیف این قال الشاعر یارب لا تبسبنا ابدا
و یرحم الله عبد اقال آمینا لعل و لعل ذرشت خیزد ای معنی
نعمته الله سگر فیزد و را گویند لعلک و لعلک چون
دعا خواند و یرا و تعس که چون دعا خواند بروی
بذات لوت غفوة اذ اعترت فالتعس ادنی لها
من ان اقول لها و تقول للمبتعث لعلک عالی
فصل قدیس این مبنی است بر سکون و چون
اضافت کنی یا خود نون اندراری تا سکون دال
برجا ماند گوی قدی برع اشاعه و او بود که نون
حذف کند جنانک قدی قال الراجز و جمع بینما قدی
من نصه الخبیب قدی قط مثل قد تقول قدی و قطنی
و قطی و قطک و قطک بر ترا و قطاط معناه چسبی

۲۲
مبنی باشد بر کسره چون قطاطم قال عمر و ابن معدی کرب
اطلت فیرا طلم حتی اذا ما قتلست سواتهم کانت قطاط
بجلی معنی قد و قط همیشه پ کن باشد گوی بجلی جنانک
قدک و قطک اما گویند بجلی جنانک گویند قطنی و کن
گویند بجلی ای چسبی قال لیسید فمتی امکن فلا اطفه
بجلی الان من العیش بجلی حسب معنی قد و قط و بجلی
الا که این به سه مبنی است بر سکون و حسب را بنا
انکه کنند که اضافت از وی با کنند جنانک قبل بعد
و فوق و تحت تقول رایت زیدا حسب یافتی ای حسب
و بعد حسب در هم و احکام کنی گفته آید ان شاء الله
و چون خواهی که در حسب با اندر آندی گوی بحسب
کنی مثل حسب تقول کنیک هذا ای حسب و مثله کانیک
و تقول ارجل کانیک من رجل ورجلان کانیک من
رجلین ورجال کانیک من رجال و همچنین حسب مذکر
و مؤنث و نشینه و جمع همه یکسان بود مذکر و کانیک

مؤنث را کوی سزه امراته کافینک من امراته و در بندک
لفتی دیگرست که تشنه و جمع کنند درت برجل هک و
هکاک و جمع هکوک و بامراهه هکک هکاک و بنسوق هکک
پیشین بر مصدر حمل کنند و دو مین بر فعلی و معنی
این کلمات آنست که این مردی است که بر جمیع خواهی
اندر فضل و بزرگواری او کوی و در موضع مدح
استعمال کنند و همچنین هکاک برجل هکک برجل
و هکک هکاک چون صفت مؤنث بود تا در آرند
هکک امراته هکک اما هکک هکاک مذکر و مؤنث و جمع
و جمع و واحد یکسان بود قال الشاعر سوا الشيخ الذي
حدثت عنه هکاک الشيخ مكرمة و فرشته عک مثل حبک
بشیر الا که این را بنا کنند چنانک حسب را و تقول
ما ارجل شه عک من رجل هم چنانک گفتیک و حبک
و هکک و فی المثل شه عک ما بلغک المخلص **فصل**
فی اسما الاحزاب و اشبهها و می قولهم فعال یفتح الفاء

و کسه اللام غیر مؤنثه و می علی اربعة اوجه الوجه الاول
ما وضع موضع فعل الامر چنانک خذرو و نزال و نزال
بمعنی اخذرو و انزال و انزل و نزال و نزال
فروانی تراک دست بردار قال الشاعر تراکها من اهل
تراکها لما تری الموت لیدی او را کها و این قیاسی است
مطرد و نزدیک پیویه و کروی و می گویند سماعی است
مطرد نیست و این بنا از افعال ثلاثی کنند و از رباعی
و دو کلمه آمده است یکی غر غار بمعنی غر و می لغه
لصبيان الاعراب و دیگر فر فار بمعنی فر و می صوت
قال الراجز قالت له ریح الصبا فر فار یعنی ان
ریح الصبا قالت للسیاب فر فر بارعد کانهما تارما
بذک و الوجه الثاني بمعنی مصدر باشد کقولهم للفجر حجار
للبد و بداد و سوا التفريق و منه قول الشاعر فحلت برة
وا حملت حجار برة اسم للبر و حجار اسم للفجر و بداد
نیز معنی امر باشد کقولهم فی الحرب بداد بداد ای لباخذ

كل رجل قرنه ويقع ايضاً في موضع الحال كما قال الجبل
 تدوا في الصعيد بداي مبتددة والوجه الثالث
 ما كان صفة غالبية تكل محل الاسم كقولهم للمنية حلا
 لانها تخلق وتذهب لا حياء غالبية وكقولهم للشمس
 حاذ لانها تحذاي تشوخر لما يقع عليه ويدخل في
 الباب قولهم يا فداق ويا لكاح في النداء ويقع في
 غير النداء في ضروف الشعر كما قال البيت بعدنه لكاح
 والوجه الرابع أنك معدول باشد از لفظا على جناسك
 خدام وقطام كي معدولست از خادمة وقاطمة وبنوهم
 تجرؤنه مجري ما لا يصف الا ما كان في آخره راء نحو خصاء
 وجعار فان اكثرهم يوافقون اهل الحجاز فيه **فصل**
 تا فراكه ناكل فراكه نو بردا كما ناكل و مؤنث را ناكل كما
 ناكل ولغتي ديكر تا بفتح الهمزة ودوراما وجمع ماؤم
 قال السبع ماؤم اقرؤا كتابيه ومؤنث را ماؤما وجمع
 ماؤن ولغتي سيم ماؤموز وساكن بوزن خف ودوراما

وزن خافا و كروي را ماؤا جون خافوا ومؤنث را ماؤا
 جون خافى ودوراما جون خافا و جماعتي را ماؤون
 چون خفن ماؤيا رتقول ماؤيا رجل يا را يا مرد ماؤيا يا
 شما دور و جمع ماؤا جون ماؤوا ومؤنث ماؤا ماؤا
 ماؤن جون ماؤن **اللباب السابغ** في الاسماء الجارية
 مجري الاصوات اخ كلمة يقولها المتكلم المتكبره وقال
 وفاي وصل الغايات افا ويروي افا بكسر الالف وعب
 خالص اين لفظكم كويند بل كويند حشيش از المي وزخمي
 كه بدیشان رسد ما كاه يقال ضربته فافا فافا فاف
 كلمة يقولها المتكبره م اين كلمة در وقت طالت و دل تنگ
 كويند و اندرين لغت بسيار است اف اف اف اف
 بولي تنوين مر سه و منون ينز اف اف و اف و اف و اف
 يقال اف ك اذا استقدرته قال الله تعالى ولا تقل
 لها اف ولا تنهرهما وكوني افا وتعال فلان فالا ف و سح
 الاذن والتف سح الظفر و في كلمة يقولها المتقدم اين كلمة

و اف و اف و اف

در وقت پشیمانی یا تعجب گویند جهانک وی لعبد الله
الذي صنع عجب از فلان این چه بود که کرد فاما ویک روا
بود کی گوی اصل وی بود کاف بیفرو دند جهانک رویدک
و گویند اصل ویک بود لام بیوکنند و این قول ضعیف است
واما ویکان گرویی گویند وی جدا است از کان و در مصحف
پیوسته نویسنده فی قوله تع ویکان الله یسط الرزق
و گرویی دیگر گویند ویک جدا است و آن جدا و معنی جمله
آنست که گفته آمد و در پسترا آنست که وی جدا است
و کان جدا قال الشاعر وی کان من لم یکن له شئ عجیب
ومن یفقر یعیش عیش ضیة آوۀ کلمه بقولها المتوجع و فیها
لغات آوۀ الف محدود و او مشدد و آوۀ الف محدود
و او مخفف و آوۀ و او پکن و نا مکسور و آوۀ و او
مشدد و مکسور و نا پکن و آوۀ و او و نا نیزه در آرد آوۀ
و اما کلمه بقولها المتعجب و یقول و اما له قال الراجز و اما
لریا ثم و اما و اما یالیت عینها لن و فاما و متنبی گویند

آوۀ بدیل من قولتی و اما جمع کرد میان مرد و کلمه کی ضد یک دیگرند
یقال و اما له ای اطیبه نخ نخ کلمه رضا پسند است گویند
نخ نخ قال الاعشی بن الایح وین قیس با نخ نخ نخ
لولم و لملود و نخ نخ لفته و روا بود که مشدد کرد آسینا
گوی نخ جهانک شاعر گوید و افند اگر تم الراجز نخ
لکن نخ یج ختم و نخ الرجل اذا قال نخ بدخ کلمه مشن نخ
یستعمل فی موضع التعجب نخ نخ زجر للغم و السباع و کلدک
خه خه بنا کنند بر فته گویند نخ نخ و حجه و قال الشاعر
بقری شیهه نخ نخ ناعقه جاده زجر یجل دون الناقه و من
است جر کسه و روا بود کی منون کردند و منه قول الشاعر
اذا قلت لجاهل حتی ترده قوی ادم اطرافها فی السلاسل
نخ نخ کلمه است که شتر آن خر بگویند تا بنابر آمدند پس
زجر لبغل چون بانک بر استر زنند این کلمه گویند زروما
را قال الشاعر اذا حلت برقی علی عذیس قال
من غرا و من حلیس یعنی علی البغل قوی پس منی باشد بر سکو

زجر باشد سگ را بانگ بر روی زنند گویند قوس قوس
و چون ویرا خوانند گویند قوس قوس خوب زجر باشد
شته را و اندرین سه لغت است خوب و خوب و خوب
حل بسکون لام ناقه را گویند و در حال وصل تنویر دارند
گویند حل قال رویه و طول از جرحل و عالج زجری است
هم ناقه را بهی بر کشته ملا و منی و ارجب این سه
کلمه زجر باشد اسب را و اد آن باشد که فراخ رتو و دور و
قال الشاعر نعلها ملا و منی و ارجب منید و هی و ما
زجر لابل و مثل این فراوانست چون جاد و عار و عار
و اینجا این قدر کفایت بود اما قولهم دغ دغ که
را گویند که بیفتد ای درست خیر المعنی قم فانتعش
قال الشاعر لی الله قوما لم یقولوا العائر ولا لابن عم
ناله الله دغ دغ عا بعض بکس المیم و الضاد مشددة
کلمه پستعمل فی موضع لا و می مع ذلک مطعمه فی الاجابة
قال الراغب سالت هل وصل فقلت بعض و حکت

لی را سها بالنعض و بعض بفتح ضاد هم لغت است
الباب الثامن فی المصادر المثانی والمصانف
لیک اصله من لب مکان اذا اقام به این کلمه در جواب
کسی گویند که ویرا خوانند و معنی آنست که ای تمام
جواب ترا ایستادنی پس ایستادنی و بعد یک یاری
دادنی پس از یاری دادنی من الاستعداد فی ما خانیگ
فالحنان الرحمة ای تحسن علی حرة بعد من و این لفظ مفرد
نیز استعمال کنند و دیگران نگند كما قال الشاعر
وقالت حنان ما اتی بک ناسا اذ و نسب ام انت
بالحنی عارف می اذ یک اصله من الهند و هو القطع لیسعة
بهند می بعد می و معناه بریدی بی بس از بریدی بجایزیک
و ادا مردمان را از یکدیگر ای احب من القوم حرا
بعد حرا خدازیک ای اهدر حذرا بعد حذر کن یکبار پس
از دیگر ذوالیک ای تداولا بعد تداول فرا گرفته
بس از فرا گرفته قتی قال الشاعر اذا شق باله دبر قع

دوایک حتی کلنا غیة لابس بجا خیک و استید و رما کند
ای گفتوا و استغوا سبحان الله پاک و دوری از عیب خدا بر آید
و معناه التبیئة لله و عرب چون از چیزی شکفتی نما
گویند سبحان من کذا قال لا عشی اقول لما جانی فخره
سبحان من علقته الفاحش بر این عجبا منه و نصی برای
مصدری است و کذا معاذ الله و معاذة الله و معاذ
وجه الله و معاذة وجه الله و این نیز نصب علی المصدر
بود و معنی آنست که و آرداشت خواهم بخدای
و همچنین عوذ بالله و العیاذ بالله و گویند عوذ بالله
منک ای اعوذ بالله منك قال الراجح قالت و فیها
خدة و ذغر عوذ برتی منکم و محرف فصل فمأجری
منها جری القسم من ذلك قولهم قعدک الله و قعدک الله
این سوگندی است عرب را به دو مضروب بود
بفعلی مضمر تقدیرم اسماک بقتلک و قعدک حرف را
حذف کردند و اوصلوا الفعل و معنی آنست کی باند

الذی یعلم سکرک حتی کانه قعدک و مثل هذا غیرک الله و این اسم
یقوم مقام المصدر و هو التعمیر کانه قلت بتعمیرک الله و الله
البتة و الله و ام یعنی سوگند با قرار دادن تو بقای
خدای تعالی و همیشه او و کذا بقتلک الله یقال لشدک
الله جناتک قعدک الله و یقال لشدک بضم التاء لشدک
الله و انشدک الله ای ذکرک الله و او بود لشدک بالله
و جواب این است از شش چیزی که بود یا امر یا نهی
یا آن لا یا یا استفهام جناتک عمرک الله هل رایت
بدور او قوه هم حجة الله بکسر التاء هم سوگندی است حیر
لا ایتیک بکسر الراء قال الشاعر و قلن علی الفردوس اول
من رب اجل حیرانک انت ایجت دعا ترع معناه حق
قال المفضل و خفض ایدا و باشد که منون کرد اند و انشد
و فایله سلبت فقلت حیر و این از قسم حروف است و لکن
چون معنی قسم است اینجا گفته آمد و همچنین گویند عین الله
قال امرؤ القیس فقال عین الله مالک حیلته و ما ان ربی

عنك الغواية تنجلي المعنى بمن الله احلف بمن الله ويقولون
 ائمن الله وائمن الله وائمنك نون سوکتند گویند ائمن الله
 وائمن الله ايضا و بود که سوره و یا سوکتند من الله من
 و باشد که از جمله حروف میم پیش گویند و آن مضموم باشد
 چنانکه تم الله و مکسور هم و او بود چنانکه تم الله و جمله قسم
 باشد هم چون و الله و بالله و اما الله و اما الله این لفظ
 سوکتی است بقا و خدای تعالی سو فروع و کذا که
 فو کهم لعمری ما کان کذا و لعمری ما افعل کذا و فقلتند گویند
 و تعالی و جمله مرفوع باشد با تدا و خبر محذوف بود ای لعمری
 قسمی او اما قسم به **فصل** و یک و یک و یک و یک و یک
 اما و یک زجاج گوید و یک کلمه رجمه است و همچنین و یک
 تقول و یک و یک زید این دو لفظ یعنی و یک و و یک و یک
 گویند کی بجای حمت بود اما و یک و یک و یک و یک و یک
 عذاب است يقال عند الدعاء علی الناس و یک و یک
 و و یک زید و و یک زید و و یک زید و و یک زید و و یک زید

رغمی

و یله قال الله یا و یله من بعثنا و قال تعالی یا و یله ما یله
 الکتاب و قال الثعلبی لایک یله و علیک احری فلا شاة
 یعمل و لا یعیر و يقال یل لک و یل علیک و یلی علیک قال
 الاعشی و یلی علیک و یلی منک یا رجل این لفظها چون است
 کنی منصوب باشد چنانکه و یک و یک و یل زید و چون اضافت
 نکنی مرفوع باشد چنانکه یل و یل زید و و یل زید و و یل زید
 کی نصب کنی با ضمائر فعلی کوی و یل زید و و یل زید و و یل زید
 الزم الله و یل و یل معنی و یک و یله اما چون اضافت
 کنی یا منون کلمه تام باشد چنانکه یل زید و و یل زید و و یل زید
 کلمه است همچون و یل در معنی يقال عو لک و عو ل زید
 و عو ل زید چنانکه کوی و یک و و یل زید و و یل زید
 زید **فصل** تقول حررت به و حده بکذا شتم
 بد و او تنها بود و حررت بهما و حدهما و بهم و حدهم و بهم
 قیاس و نصب او برای مصدری است کاکل او حده
 برویتی ایجاد آید و حده بجای ان بنها دند و این لفظ و حده

محض نشود الا در سه موضع یکی در موضع مدح گویند و سبب
و حده اولی مهمتا است دیگر در موضع ذم گویند و مجتبی
و حده و غنیه و حده او با کس نیاید یعنی معجب است بعقل
و رای خود و يقال حررت بهم جماعه یز و الجماء الغفیه
و جماعه یز یکدشتم بریشان و ایشان بسیار بودند
چنانچه هجوم است و سوا کثرة و غفیه از غفر است و سوا
السنه یعنی از بسیار کی بودند یکدیگر را فرا پوشیده
بودند و جماعه یز باشد در موضع مصدر و مثله فی المعنی
جا و اقضهم بقضیضهم این مصدری است مضاف
چنانکه و حده و معنی آنست که همه آمدند ای جا و اجمیعا
و من الوب من یجری و یجری کل فقول جا و اقضهم
چنانکه جا و اکلم قال الشاعر و جارت حاش قضها
بقضیضها و جمع عوال اداق و الاماء و اصلها من القضض
و سوا الحشونه ای جا و ابا جماعه الحشونه کثرة و مثله فی
المعنی جا و ابلغهم و لقیضهم و جا و امن لف لقم یعنی همه آمدند

و جا و انا طیه و طرا و کافه و حده آمدند همه و جا و اعلی بکرم
اینها هم همه هم آمدند کی سبب کس این است یا از ایشان
و جا و اجمیعا ای مجتمعین **الباب** **الکاسع** **نصب**
با ضار الفعل در جا فراخی باد یعنی اتیت رحا و سعة
بفراخی آمدی و کذلک ایما ای و جدت ایما کاستان
و سهلا ای نزالت مکانا سهلا و قوی از عرب گویند
در جنگ الله و مسهلک الله و در حیا یک الله و مسهلک الله
و قوله علی لام حیا بهم در صفة اهل النار و معناه لا السع
مکانهم و قولهم سقیاک و رعیاک تقدیر سقاک الله
سقیاء و رعیاک الله رعیا خدا تر آب دنا و نگاه دارد و قولهم
ذفرآله و تنبا و تقسا و تنبا و سحقا و خینه و بوسا معنی دلک
الزناک الله ذلک و قولهم جدعا و عقترا و حلقا ای جدعه
الله جدعا و عقترا عقترا او قولهم منیا منیا کوارند باد
نه دو منصوب باشد علی الحال و قولک منیا ک المال
رفعی مال برای ابتدا بود و منیا حال بود درین موضع

والتقدير ثبت لك المال او دام سنيا وصفت مصدرية
بود جانك كوتيد كلوا واثروا سنيا اي اكلا وثرنا
سنيا و قولم اجدك الله معناه اجد منك هذا الحقيقة
این از تو و منصوب باشد برای مصدری تقدیرم اجد
جدك قال الشاعرا اجدك يا لعينك لا تنام كان جفوتها
فيها كلام و قولم اخذت هذا بدم فصا عدا
اي فرا گرفتیم این بدرجی زیادت صا عدا نصب
احال است اي فرا دالتمن صا عدا و قولم الطریق
والليل الليل والله الله والاسد الاسد اي اخذ الطريق
و با در الليل و اتق الله و اخذ الاسد و قولم لا افعله
البتة نكنم این کار هیچ گونه نصب علی المصدر
اي ائت هذا الامر البتة المعهودة التي هي العاية
يعنی بیریدم این کار بریدنی که نیز با وی نکردم و قولم
افعل ما انعموا و جئا و كرامة و بسق و حبة و نعمة عین
و نعام عین بکنم این کار رو بسق و بچشم دارم نصبی این الفاظ

بفعلي مضمر بود اي احب جئا و اگر مكرامة و انكسر بسق
و انعم عليك النعام و روا بود کی نصب او بر مفعول له
حمل كنه افعل ما انعموا و انعماء لك و قولم عذيرك من فلان
و عذير فلان و عذيري من فلان یعنی بیار کسی را که
معذور دارد و ترا از محبت او اهل کسی او را معذور ندارد
اندرین بیک ملامتش کنند ویرا و منه قول الشاعر
أريد جباه و يريد قتلي عذيرك من ضحك من مراد
وقال الآخر عذير لي من عدوان و ان كانوا حية الارض
و قولم رجع عوده علي يدية باز ان هم شدگی بود و تقدیر
رجع عايدا عوده علی ما ابتداء باز از هم شدگی بود و فعل
ذلك عودا و تارة اي عايدا او با دیا مصدری است
بمنه لت حال و تقول فعل مرة و مرتين و مرات و مرارا
بکرد این کار یکبار و دوبار و این نیز نصب علی المصدر
و يقال فعل ذلك مرأ و هو جمع مرة قال ذو الرقة لابل سو
الشوق من دار تخونها مرا بجات و مرأ بارخ ترب و يقال

فلان يضع ذلك الامر ذات الامر يعني وقتي كذا ووقتي نه
وكذلك فعل في اطوارا وطورين وجمع اطوار قال الله
وقد خلقكم اطوارا وكذلك تارة وجمع تارة تارة
قال الشاعر يقوم تارة ويمشي تارة وروا بودكي ما
يكونند از تارة قال الرازي بالويل تارة والشور تارة
ايضا نه نصب على المصدر بود از من اي رج يهبط نصبا
وينوب عن الحال تقول فعلت ذلك ايضا اي ايضا
جاء اليه وقال قد اكرهت من ايضا اي اين كلمه بسي
مي كوي **الباب العاشر في اسما التوكيد**
كل ثمة تقول كل القوم جاءني ثمة قوم بنو من آمدند
حل كني بر لفظ كل و اگر خواهي كوي جاؤني حلا على معناه
وبالجمع اضافت كند جنابك كل الرجال و كل النساء
وباواحد نه جنابك كوي كل انسان وكل امرأة
ومر اسما التوكيد النفس جنابك كوي جاني
زيد نفسه والزيدان انفسهما والزيدون انفسهم وكذلك

نفسها وانفسها وانفسهن عين نه از اسما التوكيد
كوي جاني القوم اعينهم ويدا سوبعينة ويدا سوبعينا
ولا آخذ در سمي الابعينه و فلان عين الاديب عين
الفاضل فلما اجمعون فهو تبع كل نشايد كه اجمعون
از پيش كل بود بل كه كويند جاواكلهم اجمعون اكنون
ابصعون ابتقون هم برين ترتيب ي رود اكنون
فاستتفاقه من قوام حول كنيغ اي تام و ابصعون
من البصع ومو اجمع قاله ابن الاعرابي و كروي البصع
كفته اند بالصا و معجمة ولكن ضا و معروف تراست و ابع
من البتع و مو القوق والشفق والغرض من التوكيد
المؤكد و احكامه و بلفظ نفس عين يكي و دو سه
را تا كيد كنند كوي رايه زيدا نفسه كوي رايه
زيد اكله و نشايد كي كي را و دو را بد و تا كيد كني و كل از
معني اضافت خالي نباشد ظاهرا و مضرا و مجنين بعض
والف لام بر ميچ يك ازين دو درنيايد اينست مذهب

و بلفظ كل و اجمع جماعت را
تا كيد كنند

عرب قال لازمي اجاز السويون ادخال الالف اللام
في بعض كل وان اباه الاصمعي **فصل** كلا در تا كند
دوجون كل است در تا كيد جمع كوي كلا الرجلين قاما
وان شئت قام حمل بر لفظ و بر معني روا بود وقال الشاعر
وجمع بين اللغتين ان المنيّة والشوف كلاهما يؤ في المخارم
يرقان سوادى واصافت كئندا اين لفظ را كريا
كل كى يضاف الي المعرفة جنانك كل القوم والى الكثرة
جنانك كل رجل وكلا ازين لفظ بگردد مادام كى با مظهر
مضاف بود تقول جاءني كلا الرجلين ورايت كلا
الرجلين ومرت بكلا الرجلين ومؤنث را كوي كلتا
المرأتين قاما وان شئت قامتين چون كلا قال الشاعر
كلتا الجنين اتت وقال الشاعر كلا الرجلين افاك ايتهم
وقال الآخر كلتا سما خرت واسجد راسها فاما جون مردو
بامضه اضافت كني كوي جار الرجلان كلاهما واورا
كلتا هما ورايت الرجلين كليهما واورا اين كليهما وبرزو ديك

قوم كلتا بر يك لفظ باشد در همه وقتها كوي جاتني المرأتان
كلتا هما ورايت المرأتين كلتا هما ومرت بالمرأتين كلتا هما
الباب الحادي عشر في اسما المبنية مع غيرها
واين اسما بر چهار نوع باشد اسم مبنی مع اسم جنانك احد
عشر الي تسعة عشر در جمله احوال بر يك صيغت بود مكر
اتنا عشر واثنا عشره كى معرب بود كوي سولاً واحد عشره
ورايت احد عشره ومرت باحد عشره ومؤنث را احدي
عشره ومجنيين الحادي عشر تا التاسع عشره والحادية عشره
تا التاسعة عشره وقولهم وقفوا في حيص بيض حيص يائى
است ويصن اوى يقال حاص حيص اذا فرّ وباص بيوض
اذا فات ولكن بوض را بيض كى دانيدند مجاورة حيص
ومعني انست كى در كاري افتادند كه ازان بنسوان كرتخت
ونه در توان گذشت و يجوز حيص بيض و ابو دى منون
كرداني در جمله وجوه و تفرقوا شغراي انشده و اني كل
وجه ببر اكنند جنانك واسم نيايند بس ازين و شغراي
لم

شغل القلب اذا رفع احدي رجليه من الارض وبعدها يسول
ويعز من البغزو العطش الذي لا يري معه وكذلك تفرقا
سولا تفرقا لا اجتماع بعده ومثله شذر شذر وشذر شذر
وقولم هذا الشيء بين اي بين الجيد والبردي والقيته
صباح مساو ديدم ويرابا مذاو وشبانگاه اي صبا
ومساء ويوم ويوم اي يوما ويوما وجون كوي صبا
مساو معني آن بودي صبا حاققة بمساء اي ديدم بامداد
شبانگاهي ويرالقيته گفته گفته ديدم ويراروياري اي
مكافين يعني گفته كل واحد منها صاحبه عن مجاورته
الي عيره وسو جاري بيت بيت اي ملاصقا ومكاسرا
ممسايه منست خانه پيوسته باخانه وذبوايدني
سبا و ابادي سبا اي متفرقين موضع نصب على ال
وان كان سبا معرفة كقولم ارسلها العراق اي معتركة
وروا بودني در موضع مصدر باشد اي دسبواذ باب
ايدني سبا يعني تفرقا تفرقا هم افعلا ابادي بدوي

بدي و بدات ذي بدتي و بداه ذي بداه يكن اين كار
پيشين پيشين اي از پيش هم جيزه ما و كذا كذا
بادي بدوي ممزه و بادي بدوي قال الراجز وقد علتني
ذراة بادي بدوي ورشته تنهض بالتشدد ويروي في
تشدد دي و ياد بادي ميمشه ساكن بود جهانك قاي
قلا وجون اسمي را با اسمي بنا كنند اصل است كه
آخريه دو مفتوح گردانند جهانك بعلبك و حقه موت
و اگر در موضع خلاف اين باشد علتی را بود جهانك معدي
كرب و بادي بدوي اسم بني مع فعل جهانك خوشا
و دوشا حبت فعلست و ذا اسم است و در تنبيه و ا
و جمع و مذكور و مؤنث يكسان بود كوي هذا الرجل
و هذا المرأة و اين كلمه در موضع مدح كويند جزا ريد
جهان بود كه گفته باشي زيد محمود و محمود و مثله في الكلب
سلم عبد المالحج با اصله مالم من اللهم و سوا جمع
و للتنبيه آنگاه الف حذف كردند كذا الاستعمال

جذام

باینه یستفهم بها عن الامر والحوال و معناه اما انچه كيف سوال
عن الحال تقول كيف زيد یعنی حال وی چو نیست و
نشاید که کو زید كيف چنانکه نشاید که کوی زید این
والقتال متی زیرا که این مره استفهام است
والاستفهام له صدر الکلام کم سوال عن العدد و هو
اسم ناقص بهم مبنی علی السکون و اوراد و موضع باشد استفهام
و خبر در استفهام کوی کم درهما ملک و در خبر کوی کم در هم
انفقت چون خواهی که اورا اسمی تمام کردانی میم و از وی
مشد و باید کردن چنانکه کوی قد اکثرت من الکم یعنی
این لفظ بسیار کمی کوی و همچنین کوی بی اهمیت شدید
المیم و حروف تجرب روی در آید چنانکه بکم استهت و الی
کم تکذب غیبه کلمه مخالفه کما ان مثلا کلمه مشککة تقول
ما غیبه ذاک و این نه آنست و بر آنست بخلاف و آنکه
کوی نه امثل ذاک این آنست یا مانند آنست و الجمع
اغیار و له موضعان من الکلام یکی صفت و اصل است

۲۰
چنانکه زید غیبه نخل و دیگر در استثنا چنانکه جاء القوم غیبه زید
و کروبی از عرب غیبه نصب کنند چنانکه بمعنی الّا بود
و اتمام شدن نکردند کویند ما جانی غیبه که و ما جانی احد غیبه که
و غیبه بمعنی لا بود چنانکه فن اضطر غیبه باغ کانه قال
فن اضطر جالیا لا باغیا و كذلك قوله غیبه ناظرین انا هون
برین قیاس جمله باشد نصب علی الحال بود و زید بمعنی
غیبه و میدلغه فيه و المیم بدل من الباء و کقولهم سبد راسه سبد
راسه اذا استاصل شعره تقول فلان کثیر المال بیدانه نخل
ای غیبه انه نخل سوئی و سوئی و سوا ثلث لغات و لکن
الاعاب فی المقصود و يستعمل الثبوت فی المكان يقال
مكان سوئی و سوئی و سوا ای عدل و وسط فیما بین الفریقین
قال استمع مکانا علی سوئی قال الراجز و جدنا ابانا کان
حل بده سوئی بین قیس غیلان و القر و این مره
لفظ بمعنی استثنا هم مستعمل است تقول جاء القوم
سوئی زید و سوئی زید و سوا زید اذا فحمت مدد و ذاک

او ضمنمت قصه قال لا عشى في الممدود تجانف عن حوالها
ناقتي وما عدلت عن اسلها لسوايكا وسوار ايضا يكان
تقول سوار علي قيانك وقعودك تقول هما في الام سوار
وهم سوار و اگر خواهي سوار آن واسوار وسواپية ايضا
ويبي علي غيه قياپس و اين يك لفظ بيشه در موضع ذم
گويند و تقول ارض سوار اي پستويه نوگ ان بفعل
كذا اصله من التناويل ومعنى ان بود که بايد چنين کنی اي حشک
و ينبغي لك ان تفعله و تقول ما نوگ ان تفعل كذا اي
ما ينبغي قال العجاج ما جت و مثلي قوله ان يربوا حامة
ما جت بما شجعا ان لفظ در جيزي استعمال كند كى
تناول آن ممكن بود فكذلك قلت تناول في الشئ انه
يحقك خيره على الضد من هذا اذا قلت ما نوگ ان تفعل
كذا فاعرف و او لي لك كلمة تعدد و وعيد المعنى المشه
قريب منك و احسن ما قيل فيه قول الأصمعي قال او لي
له قاربه ما يهلك به اي نزل به قال الشاعر فاولي هم لي

ثم اولي و مل للدر تجلب من مرية و اصله من ليك الشئ اذا دنا
منك يقال و لي يلى و لي اي قرب اولي افضل منه كان
معناه و ليه الشئ و ليا كائلا و او لي ايضا معناه احي
و اجد رسته اوارتر تقول سوا لولي و هما الا و ليان و هم الاول
و هي الوليا و هما الوليان و من الوليات و الولي مثل
العلي الاول خستين و نقيضه الآخر و ايسين و اصله
و اوان و لام فقلبت الواو الا و لي بمنزلة و زيد
و او فصيل اول و هما الا و لان و هم الا و لون و الا و ايل
و الا و ل و هي الا و لي و يجوز الا و له و هما الا و ليان و من
الا و ليات و الا و ل الا و ايل و الا و ايل و الهمزة
في الا و لي و الا و ايل مبدلة من الواو كرامته للجمع بين الواو
في اول الكلمة و كرومي كفت انه اصل اول و او است
و بمنزلة و لام يعني في اصل اول بوده است بمنزلة را و او
کردانيدند و ادغام کردند برين قول وزن اول افعل ب
و بر قول يشين فوعل و ميكي را در قياپس چي است

وليس في موضعها الآخر والبين الآخران ذوالاخر ونجمع
وتأنيثه الآخرة الآخرتان الآخرات والآخر جمع وموصفه
تقول جاءني آخر أي أخيه أو موالذي بجي بعد الأول والآخرة
بفتح التي ويكرر فهو واحد شين والآخر في آخره على ما قيل
الأول والأولي وكذلك في التثنية والجمع وجاء فلان في آخرها
النكس أحد فلان در واپسینان مردمان ولا أفعله
أخري الليالي أي ابتداء سائر دیکر وموافق من أسارت ^{الشيء}
فسيه أي بقیته فبقی ومنه قوله وسائر النكس أي باقی
النكس أصله من السور الذي يفضل من الشهاب
وغيره وباشد کی سمره از وی حذف کنند سائر گویند
وقال فتود ما المدفاه فلو نه کلون النور وروی آد ما
ای سائر طونی لک خنک تو و بی فعلی من طاب ^{یطب}
یا را او کردند برای صمت و طوباک معناه وكذلك
طوبی لهم و طوباهم وقوله تعالی طوبی لهم معناه ^{المستطابة} الحاله
لهم علی رسلک حسن باش معمول فعل کدی و کدی علی

۲۱
رسلک ای آید آیه و الجار مع مجرور فی موضع الحال ای ^{مستند}
و اصله من الرسل و موالدین تمید من الضع ولقول جعل
يفعل کدی علی رسله ای علی سینه بهم جرای کش کشیدنی
تقول کان ذلک عام کدی و یلم جرای الیوم و سبب
علی الحال عند البصرین بهم جرای ای شین و علی
المصدر عند الکوفین لان یلم معنی جرای او اختیار
انست کی لفظ بهم موخر بود در سمه حالها من اجل ومن
جرا ازهر و مجوز من اجل بکسر الهمزة تقول فعلت کدی
من اجلک من جرایک و مجوز من جرایک محققا و من جرایک
مخففا ممدودا و اصل اجل جنایت بود بقول اجلت
شرا ای جنیت نکان قولک من اجل کدی معناه من
کدی و من جنایت کدی و جرای فعلی من الجریق و بی جنایه
ایضا یقال جرای فلان جریق و قال الشاعر ائحب البت
من جرای لیلی کانی یا سلام من الیهود حی به من حشک و
بتک بیار انرا از مست نیست یعنی از مرگی که بود

وَرَبَّمَا قَالُوا اسْغِثْ لَنَا مِنْ عَشِكْ وَبُسْكْ مَعْنَاهُ مِنْ حَيْثُ كَانَ لَمْ يَكُنْ
قَالُوا الْمَعْنَى حَيْثُ مِنْ حَيْثُ تَدْرِكُهُ حَاشِيَةٌ مِنْ حَوَائِشِكَ
وَقَوْلُهُمْ مِنْ بُسْكْ اتِّبَاعٌ وَرَوَابُودُ كِيٍّ أَوْ بَسَاسٌ يُوَدُّ
وَمَوَالِفُ مَعْنَاهُ تَرْفُقٌ فِي طَلَبِ ذَلِكَ وَعَشِكْ مِنَ الْعَشِ
وَمَوَالِفُ طَلَبِ لَدُنْكَ خِذَايَ يَارَ تَوْبَادُ وَمَعْنَاهُ فِي الْحَقِيقَةِ
كَثْرَةُ خَيْرِكَ وَأَصْلُ الذَّرِّ اللَّبَنُ وَجَمِيعُ خَيْرِ الْعَرَبِ فِي اللَّبَنِ كَانَ
الْمَعْنَى لَدُنْكَ مَا خَرَجَ مِنْكَ مِنْ خَيْرٍ وَجَوْنٌ وَكُنْتُ كَسِيًّا
كُوْنِيْدَ لَا دَرَّةَ أَيْ لَا كَثْرَةَ خَيْرٍ نِيَكْتُشْ مَبَادِيْهَا
بُوْدُ كِيٍّ لَدُنْكَ يُوْكُنِيْدُ كُوْنِيْدَ دَرَّةَ وَدَرُّ مَوْضِعٌ تَجِبُ كُوْنِيْدُ
قَالَ الشَّاعِرُ دَرَّةُ الشَّبَابِ وَالشَّعْرُ الْأَسْوَدُ وَالضَّامُّ
تَحْتَ الرِّجَالِ لَكِنَّ لَدُنْكَ دَاشْتُ خِذَايَ بِأَشْ مَعْنَاهُ لَكِنَّ
حَفِظَ اللَّهُ وَاحْسَانَهُ وَهَذَا فِي مَعْرِضِ الدَّعَاءِ لِلْإِنْسَانِ لَدُنْكَ
أَيْ لَفْظٌ فِي مَوْضِعِ تَجِبُ كُوْنِيْدَ أَيْ نِيَكْتُشْ مَبَادِيْهَا
أَنْتَ لَدَايَ أَنْتَ صَنِيعُهُ وَفَخَائِرُهُ وَلَهُ الْقُدْرَةُ عَلَى
خَلْقِ مِثْلِكَ وَتَجْمِيْنِ لَدُنْكَ أَبُوكَ وَرَبَّمَا قَالُوا أَيْ أَبُوكَ وَيُقَالُ

أَيْضًا لَدَاهُ فِي مَوْضِعِ بَدَدٍ وَمِنْهُ قَوْلُ الشَّاعِرِ لَدَايَ ابْنِ عَمَلٍ لَدُنْكَ
فِي حَسْبِ غَنِيٍّ وَإِلَى أَنْتَ دِيَانِي فَخَيْرٌ بِي لَا تُنِمُّ وَاللَّهُمَّ
أَيْ يَارَ خِذَايَ مَعْنَاهُ يَا اللَّهُ مِيْمٌ بِدَلْسَتْ أَيْ جَمَعَ مِيَانِ
بَدَدٍ وَرَوَابُودُ شَاعِرٍ كَقَوْلِهِ غَفَرْتَ أَوْ عَذَبْتَ يَا لَدُنْكَ
وَرَبَّمَا وَصَلَ بِهِ مَا كَقَوْلِهِ وَمَا عَلَيْكَ أَنْ تَقُولِي كَلَامِي صَحِيحٌ
أَوْ قَصِيحٌ يَا اللَّهُمَّ وَبِحُزْنٍ أَنْ يَكُونَ الْأَلْفُ لِلْإِطْلَاقِ
وَزَادَ حِفَا مِنْ جِنْسٍ مَا فِي آخِرِ الْكَلِمَةِ وَيُحْيِي الْمِيْمَ ضَرْوَةً وَاللَّهُمَّ
بَدَدٌ فِي مَوْضِعِ اسْتِثْنَاءٍ اسْتِمَالٌ كُنْدُ مَقْصِلٍ بِالْإِجْنَابِ
كُوْنِيْدُ أَفْعَلٌ مَا تَا وَلَللَّهُمَّ إِلَّا أَنْ يَكُونَ كَذِي فَوْضِيْ أَيْ مَخْتَهٍ
يُقَالُ قَوْمٌ فَوْضِيْ أَيْ لَا رَيْسَ لَهُمْ وَطَعَامٌ فَوْضِيْ أَيْ مَخْتَهٍ
أَيْ مَخْتَهٍ جِنْسِيٍّ وَفِي فَوْضِيٍّ مِثْلُهُ وَيُقَالُ طَعَامُهُمْ فُضَا مِثْلُ فَوْضِيٍّ
قَالَ الشَّاعِرُ طَعَامُهُمْ فَوْضِيٌّ فُضَا فِي رَحَالِهِمْ وَلَا يَحْسَبُونَ
إِلَّا أَنَّهُ دِيَانِي فَاصِلٌ فَوْضِيٍّ مِنْ فَوْضَتِ الْيَكِ الْأَمْرِ
وَأَصْلُ فُضَا مِنْ فَضَّتِ الْأَرْضُ تَفْضُو فُضَاً أَيْ تَشَعَّتْ
شَيْءٌ يَرَاكُنْدُهُ وَأَصْلُهُ مِنْ مِثَّتِ الْأَمْرُ دِيَشْتُ شَيْئاً

اذا تفرق ويقال امر شت اي متفرق وجاوا اشتا
اي متفرقين وقوم شتي وايشيا شتي قال الله تعالى
ان سعيكم شتي اي ان عملكم مختلف في النفس ان عملكم
لمختلف تزي از بس و بگر قال الله تعالى ثم ارسلنا رسلا
تزي وفيه لعنان التنوين و تركه و وصل اين كلمه از
و تير بود و معي الطريقة و اورا تا كردايندند چنانك
و تجاه و وزنها فعلي به كه تنوين بويكذ الف تانيث
نهد و انك تنوين در ارد الف الحاق را نهد ملينا
يكجدي يقال قام فلان بموضع كذا يليا من الذم و اصله
من قولهم ملاق ثلث لغات مضى ملية من النهاد
اي پياعتي تمام و منه ملاك الله جيبك بر خور و ري
دما و ترا از رو كاري و يقال لمن لبس الجديد ابلت
جديدا و تليت جيبا و قولهم فلان يتي مؤبره فهو مؤبر
ملو فلان و ملاوة اي صار تقة **فصل** قدر
و مقدار و حسب نقول ليكن عملك بحسب ذك اي

اي علي عدده و اين فعل بمعني منقول بود و حسب بسكون
السين روا بود و ضرورت شعر و نقول القوم زما مائة
وزما الف اي بدان مقدار و قراب الف نزديك
مزار اند قاب قوس و قوس مقدار كمانه
قادر و قيدر و مج مقدار نيزه قاس شبه و قيس شبه مقدار
بذستي قدر راحه مقدار پيچة متقال ذرة هم سنگ موجه
خرد متقال حبة من خردل چند سبند از دانه علي ذاك
باز انك جنين است قال الشاعر و نحن بنوعم علي ذاك
بيننا زراعي فيها بغضة و تنافس علي صق جدا كانه و اصله
و حقة من و حد كذا لعد و اصله و عدة و كذا قيا پس
الباب القسم الثاني في الالافعال الاربعة **الباب**
في الالافعال المتصفة افعال متصفة ان بودكي از و ما يصف
و مستقبل و فاعل و مفعول امر و نهي آيد و نا متصرف ان
بودكي بعضي از اين و چون پستعمل بود و ديكر نه مثال متصرف
چون ضرب و قتل و نا متصرف چون عسي و پس نعم

و بیس فاما کان و اخوات چون اصبح و امسی و اضحی ان افعال
 مستوف بود و چون بجه حاجت نبود تمامه گویند جنانک
 کان زید فایما این و انا قص کویند و چون کان بمعنی حاصل
 و وقع بود تمامه گویند قال الله تع و کان ابو ساهما لیا و قال
 و ان کان ذوعنه ای ان وقع ذوعنه و همچنین اصبح امسی
 چون بمعنی صار بود و خبر خواهد و ما قص بود و جنانک اصبح زید فایما
 و امسی عمر و رضی ای صار و رضی و چون بمعنی آن بود که
 در وقت صبح شد یا در وقت شبنگاه شد خبر خواهد و سختی
 تمام باشد جنانک اصبحنا و ما احد و كذلك امسینا و اضحینا
 فاما صار گشت این لایید خبر خواهد و دلیل کذب برحالی که نبوده باشد
 از بیش جنانک صار زید فقیما او غیا یعنی بیس ازین بدین
 صفت نبود و یوضع عاد موضع صار و قال الشاعر و قد عا
 ما الارض بحر افردنی الی مرضی ان بحر المشب العذب
 ظل روز گذاشت بابت شب گذاشت تقول ظل فلان
 یفعل کنی بابت فلان یفعل کنی در اصل این دو لفظ

نحوه
 و بجه حاجت
 و بجه حاجت
 و بجه حاجت

این دو لفظ این دو وقت را نهاده اند و خبر خواهد جنانک
 ظل مکان کنی ای ایینه نهام سناک و بابت فلان میتا
 طیب و ظل بمعنی صار بود قال الله تع ظل و حب مسودا
 ای صار ما زال و ما برح و ما فقی و ما انفک مر چهار در معنی
 موافق اند تقول ما زال زید حیا همیشه زید جوان مرد بوده است
 و همچنین ما یزال و ما یزال و اصله زال یزال و یجوز یزال
 یفعل کنی ای لغه قوم من العرب و شاعر دارد و ابودکی حرف
 بیو کند کما قالت امرأة سالم بن جحان تزال خیال مبهما
 اعدا لها ما مشی یوما علی خفه جل اما ما برح هم بمعنی ما زال
 و همچنین من برح و ما برحت و كذلك فاتی و ما تقصو ای تزال
 و این ربای حرف نفی استعمال کنند اما برح و انفک
 اندرین معنی مستعمل است جنانک برح الحفا ای انکشف
 و انفک الشیء عن الشیء ای انفصل و قوله تع ما تقصو تکر
 ای ما تقصو محذوف و اندرین سه لفظ اعنی برح و زال و انفک
 لا در آورند و بدان معنی دعا خواهند جنانک لا زال معنی

ولا یرج فلان مقصودا ولا انک محمودا وگویند لافعی برین
معنی و اما مادام تا می باشد ما درین موضع مصدر را خوا
بود و تقول اجلس مادام زید منطلقا یعنی اجلس مدّة دوام انطلقا
زید و این لفظ مادام برین درست نیاید تا فعلی از پیش ما
نکنند چنانک اجلس مثلا گویند مادام زید منطلقا بر ابتدا
چنانک ما زال زید منطلقا ما تنی تفعل کنی کا تقول ما تزال
تفعل تمجین یا بنی یفعل و اصله من الیونی والوینی و هو القصور
و گویند ما وینی جز در مستقبل مستعمل نیست برین معنی و قال
الشاعر فاینون اذا طافوا بالحج ثم یسکون لبیت الله استرا
باب الثاني فی غیه المتقدمة لیس فعلی است که
از وجه چهارده وجه ماضی مستعمل نیست چنانک لیس لیس
لیسوا تا آخر فصل و نزدیک کردیم حروف است اصل
وی لا ایس بوده است و ایس اسمی است هست را چون
نفی کنی لا ایس شود آنکه همه بیوکندند لیس شد العرب
ایتنی بکنی و گذاشتن ایس و لیس بسیار فلان چیز از هست

نست و لیس معنی الا بود در اسپتتا گوی ذنب القوم لیس
بر آن معنی که لیس الذائب زید و لیس معنی لا بود و کقول
لیس انما یجزی الفیة لیس الجبل یعنی لا اجبل و تقول العرب
جاء القوم لیسک کا تقول غمک و نیکوتران بود کی گوی
لیس یا لیت یا اللیل شهر لا تری فیه عربیا لیس یا ی
و ایاک لا تحشی رقیبا و لم یقل لیسنی و لیسک و لو قال
لکان جایز عسی فعلی است که تصرف او چون تصرف
لیس تصرف است و عسی اسمی خبری باشد چنانک
کان را و لکن از خبر خاص در فعل مستقبل بود و در موضع
نصب بود چنانک خبر کان تقول عسی زید ان یخرج
و عست سندا ان یخرج و نشاید که گوی عسی زید فارجا
و تقدیر چنانک بود کی گوی قارب زید اخرج فارجا چون
گوی عسی ان یخرج زید تقدیر چنان بود که قرب خروج زید
و عسی ان یخرج سندا و نشاید کی گوی عست سندا فاما لم
عسی العویر ابو سنا اینجا عسی غمالت کان بود و درست

ایدرکی گوی کان الغویر ابوسا و نشاید که گوی کان زید و ج
و تضریف عسی چون تضریف سعی بود تقول عسی
عسوا عست عسنا عسین تا آخر فصل و عسی کسره السین لینه
و قرآن فی فصل عسیتیم ان تولیتیم و روا بود ان بویکنی از ج
عسی جنانک شاعر گوید عسی فرج یابی به الله از له کل یوم فی
خلیقته او کادخواست که باشد و بنود ما کادخواست که
باشد و بود و در معنی همچون عسی خواهد بود الا کی این را مستقبل
مستعمل است چون یکا دیکاد ان یکا دون تا آخر فصل
و کاد در معنی قرب تمام تر از عسی بود در ماضی گوی کدت
و کرد می گویند کدت مصدر و کود او مکاد و در مد و لغت
وجه کاد چون جبه عسی خواهد بود مختص بفعل مستقبل گوی
کاد زید خرج و روا بود کی آن در آری تشبیها بعسی جنانک
اندر عسی بویکنی تشبیها بکاد و اصل انست کی آن جبه
عسی بود و اندر جبه کاد بنود کرب همچون کاد بود اندر معنی
قرب تقول کرب زید بفعل کنی و روا بود کرب زید

۶۲
بفعل کنی و روا بود کرب زید ان بفعل جنانک عسی زید
ان بفعل جنانک عسی زید ان بفعل و بیکو تران بود کی کرب
زید بفعل و کرب مستقبل دارد جنانک کاد گوی کرب
کرب کرو با الا کی اندرین معنی جبه لفظ ماضی مستعمل نیست
گویند کرب بفعل جنانک گویند یکا و بفعل و همچنین
او شک زید ان خرج و روا بود کی گوی او شک زید
خرج و ازین کلمه ماضی و مستقبل در معنی قرب مستعمل است
گویند یوشک ان خرج زید و یوشک زید خرج نشاید
گوی کاد ان خرج زید این چهار را عسی و کاد و کرب و او شک
افعال مقاربه گویند **فصل** بنعم کلمه است موضوع
مدح را و بنعم هم را و نه دو اندرین معنی مقصور اند بر ما
جنانک نعم الرجل زید و بنعم الضاحی عمر و گویند بنعم
و نه بنعم مدح معنی و اما بنعم نه اندرین موضع مستقبل و ما
نعم و نه و فاعل مستعمل است و نعم اندر اصل نعم بود
و همچنین بنعم بنعم آنکه تحقیر کردند و حرکت عین فعل

باقاعل برودن نعم و بئس شد مذکر و مؤنث را بر یک لفظ کوی
جناک نعم الرجل و نعم المرأة و روابوکی مؤنث را نعمت
و بیست کوی و اندر نعم چهار لغت است نعم بفتح النون
و کسرة العین و موالا صل نعم بکسرة النون و العین متبع الکسرة
الکسرة بسن نعم کسرة عین بیوکنی و کسرة نون بکذاری
کوی نعم چهارم کسرة عین بیوکنی و فتح نون بکذاری کوی
نعم چون مادر آری کوی نعم و روابو و نعم و نعم عین ساکن
و تقول غسلت غسلا نعم و وقت و قانما و يجوز نعم
و نعم و ما یغیر تنوین فی اللفظین و همچنین مادر آری بئس
قال اللوح بئسا اشته و ابه انفسهم بئسا مثل بئس استعمال
و م تقول ساء الرجل زید كما تقول بئس الرجل زید قال
اللوغ ساء مثل القوم و تقدیر ساء مثل القوم طفق
یفعل کذا اندر ایستاد می کرد فلان کاد یقال طفق
یطفق طققا و فاعل از وی معروف نیست و لفظ مستقبل
نیافته اند و خفش کوی بد طفق یطفق طفقو قاروا

روایت است و لفظها دیگر است هم برین معنی مستعمل چون
جمل و اخذ و قعد و سب و انشا و علق یقال اخذ یفعل
کذی و کذلک الباقی و بر فعل مستقبل در آید قوله تعالی
و طققا یخصفان و قال و طفق مسحا ای طفق مسح مسح و ارم
بنا کنند کوی بد یفعل کذا **الباب الثالث**
فی الافعال المارئة تعالی تعالی تعالی و مؤنث را تعالی تعالی
تعالین و این لفظ امر است از تعالی یقال تعالی و موالا ارتفاع
و اینجانی نکتند بگویند لا تعالی و اصل این کلمه انشت
لعالی تعالی ای ارتفع پس عمه له ملهم بمعنی بنیانا اگر کسی بالای
بود درست آید کوی تعالی ای فروای بس ازان که اصل
آن بود کی برای و امر مغایبه نیاید از وی و چون گویند ترا
تعالی جواب آن باشد که کوی ای ای شی تعالی چه خبری
ایم و ای کم تعالی تا چند بیایم و يجوز تعالییت بیامدم تا
بیاز تو مرد ما یا ما تو ما تی مؤنث را ما یا ما تین قال الفراء
و لم نسمع فی الاثنین انما یقال فی الواحد و الجمع و نهی کنند

ارنج و گویند مائیت بیاورد و يقال مائت لا مائیت قال
الحلیل اصل مائت است من ائی یوتی فقلت المنة
ماء سب انکار مبیوتی انکار بدراستی انکار تو مرد را بستی
انکار تو زن را جزا را اینجا مستعمل نیست و یقیدی الی مفعول
سب زید منطلقا معناه احببه منطلقا و يقال سبوتی
فقلت کنی و لا يقال سب ائی قال الشاعر سبوتی ارا
منکم اصل بعبه له ذمه ان الذم کبیر و دع درست بدار
قال الشاعر دع عنک بنیاضی فی حجراته و ماضی از وی
مستعمل نیست اما وجه مستقبل مستعمل است چون بدع
یدعان یدعون تدع تدعان تدعن و منه قول بدع عن الحلیس
بخلاف قائلها و یروی بحمل اقبالها و چون گویند دع
بدست بدار جواب ان باشد که گوی ترکته و گوی و دعته
و همچنین از و فاعل و مفعول بنا کنند و در مختار سخن و اگر
چیزی ازین وجه شاعر اد کتاب کند ضرورت را
و و ایو قال الشاعر لیت شعری عن خلیلی ما لیدی عالمه

فی الحب حتی و دعه و قال خفاف بن ندبه اذا ما استجحت
ارضه من سماءه جری و سومود و وع و اعد مصدق ای
اذا ابتلت قوائمه من صلبان عرق اعاليه جری و یسرع
کانه قد ترک یسبح و و اعد مصدق ای و بعد جریا صدقا
یصف فرسه و در مثل و دع فی المعنی فی جمیع الاحکام الا
ان اصله من و ذره یدع علی و سعه یسعه و لا يقال منه یصا
و اذرو لا مودور و لکن یقال ترکه و تارک و منه قول فی افعال
الباب الرابع فی افعال متفرقه بنی باید
و نه و لا یبغی نباید و نه و و يقال ابغی لک ان تفعل
کنی ای طاع و عک و مو لازم بقی یقال لغیته فابغی کما یقال
کسره فانکسره و قوله تع و سب لی ملک لا یبغی لاحد من عبیدی
ای لا یصلح و ازین دو کلمه بیش ازین دو لفظ مستعمل
نیست سقط فی یدع بیشمارش بود سقط فی یدع
یرسمای ایدیم قال الله تع و لما سقط فی ایدیم قال الفراء يجوز
اسقط و سقط اجد و کثر قال الاخفش و قرأ بعضهم سقط

في ايدهم كانه اضم الندم يعني سقط الندم في ايدهم قال ابو عمرو
 واحمد بن يحيى لا يقال اسقط بالالف علي ما لم يسم فاعله
 خيل اليه بذو جنان نمودند خيل اليه بذو جنان مي نمايند
 انه كذا وكذا قال السمعاني خيل اليه من سحره يعني الخيال
 والعصا اصله من الاخييل وسطا يرتلون الوانا ومعني
 خيل شبه غنيت بامر كذا يتوارد اشم فلان كاد يقال
 غنيت حاجتك اعني بها عناية فاما معني ايرك عوام معني
 كويند خطا است و چون اكرني كوي بشعن حاجتي و غنيت
 لغة يقال غنيت به اعني فاما عان قال الرازي عان باولا
 طويل الشغل حفيان و اي تبيل يصيف صايدا اي هو معني
 باول صيد ارايتك زيدا بمعنى ارايت زيدا ديدي
 زيدا وكاف را يبيع محل نباشد از اعاب و دورا
 ارايتك و ارايتكم بمنزلت ارايتم مؤنث را ارايتك
 ارايتكم ارايتكم اري بندارم ما اري بندارم و هما
 الروية و لقول رويت زيدا فاضلا و في الحديث هم

فروي انه لم يسمع النساء فاسن و وعظمت و قرى و تربي الياس
 سكارى و تقول رويتك قايا اي طشتك قال الازسري
 يحتمل ان يكون رويت من المقلوب الاصل فيه اريت
 و اخذت الهنم لا تبيل باك مدار لا ابالي باك ندارم
 و الاصل لا تبيل لم ابل و اصله لم ابال فخذوا الالف خفيفا
 و قالوا لا تبيل كما قالوا لا ادروا و ما تروم حين يارز مصدر
 يوكنند كويند ما بالية بالة و الاصل بالية مثل عافية
 و يقال لا اباليه و لا ابالي به و لا ابالي منه لا ادري ندانم
 ما يدريني چه دانم ما يدريك و ما ادريك توجه داني لا دريت
 مدانيا و لقول العرب لا دريت و لا ابتليت معناه مدانيا
 و متواني من الوث الشيء اي استطعته و قال بعضهم لا دريت
 و لا تليت و الاصل تلوث معناه مدانيا و نحو انيا تاندا
 تحولت الواو الي الياء ليزوج الكلام فتح عني دور شوا من
 و اعل عن منته في المعني و عال عن ثوبه بر خيز از جامه من
 كاشيته و ايك سوي شدم از وي و اصله من الحشا و هو

طالما انتظر تک دیرست تا چشم می ارم قال الشاعر ان امسا
شیخا کیرا فطالما عمرت وکن اری العمر نفع ای طال عمری
واین جنی گوید طالما یک کلمه است و ذلک ان ما دخلت علی
طال مضیحه لها للفعل ای اگر ما بودی نشایستی کی طال فعل
در آمدی و نه گفتندی طال انتظار تک و نه طال عمرت
ما در آمد و فعل را مصدر کردانی ای طال انتظاری طال عمری
فلما اختلطت به معنی و تقدیرا اختلطت به خطا و تصویرا
یعنی که طالما پیوسته باید نبشت و همچنین قلما و معناه اندک
بود و کم بود قال الشاعر فقلت لها لا تنکرنی فقلما یسود
الفتی حتی یشیب و یصلحا و گویند قل رجل یفعل کذا لا
زید و معناه ما یفعل کذا لا زید و روا بود کی دارند
از بهران تا قل را از طلب فاعل باز دارد و مجوزان کن
فی البيت فی تقدیر المصدر کانه قال قل سیادة الفی
حق لک ان تفعل کذا سؤ کی چنین کنی و کذا لک حق
علیک و حققت ان تفعل کذا و حقیق ان تفعل کذا و چون

خواهی که نمی کنی گوی ما کان یفعل ان تفعل کذا نبایستی که
تو چنین کردی ابیت اللعن مکینا کاری که مستحق لعن
باشی و این لفظ تحت جا ملیت بوده است چون
ملوک را خطاب کردند و منه قول الشاعر ابیت اللعن
ان سکا ب علق نفیس لا یعار ولا یباع معناه
ابیت ان باقی من الامور ما تلعن علیه کنی بس کفائی
بس مرا کفاک بس ترا کفاک در سم ای خشک در سم و کنی
زید ناصر الک بسنده است زید یاری ترا و باد دارند
بر فاعل تا کید را گویند کنی برید ناصر ای اکف به ناصر
و قوله تعالی و کنی بر یک ما دیا و نصیه ای کنی رنگ ما دیا
ولا یستعمل فی هذا المعنی غیر هذه اللفات اعنی کنی
و ناد بود کی این بار مفعول در اید چنانک کنی با فضلا
علی من غیر حاجت البنی محمد ایانا ای کفانا و چنانک متنبی
گویند کنی جسمی تحولاً اننی رجل ای کنی جسمی و کنی یک داء
ای کفاک و چون کنی بمعنی حسب باشد یک مفعول قضا

وربه للمؤنث علی ورو معنا تا الپتعلما، تقول زید علی
 السطح والمال علی زید بمعنی مع باشد تقول یو علی صغر پسته
 ای مع صغر پسته وقال فلو سالت سراً الی سلی علی انقل
 بی زبانی ای مع تلون الزمان بی عن ازو معنا تا المجاوزة
 تقول رمیت عن القوس ای تیر بکدر ایندم از کان الکاس
 کاف تشبیه را بود کوی زید کمر و زید چون عمر و است و شبهه
 منذ و منذ از و و بما لا ابتداء الغایة فی الزمان و مرد و خفض
 کنند اسم را جنانک منذ یوم و منذ شهر و قد جری ذکرهما حتی
 تا وی حرف جر کالی تقول صبرت حتی الصباح ای الی
 قال الله تع بی حتی مطلع الفجر و یكون حرف ابتداء ما بعد
 کس و یل و لولا و چون چنین باشد عامل نباشد و قال فارالت
 انقلی تجر و ما ما بد جله حتی ما و جله اشکل و او القسم تا بعد
 کوی و الله لا ضربن جنانک کوی بالله لا ضربن و اندرین
 موضع بدل باشد از با تا القسم جنانک کوی تا الله و این
 تا بدست از و او جنانک و او از با حاشا مکر حرف است

نزدیک سیبویه و فیه معنی الپتشنا، تقول جاء القوم حاشا
 زید و عند المبر و کمون فعلا و چون فعل بود نصب کما یک
 جاء القوم حاشا زید تقول حاشاک و حاشاک و تقول
 حاشا لله و حاشا لای معاذ الله خلا و عدا جرف اند
 نزدیک قومی و فعل اند نزدیکان جونی بدیشان خفض
 کنی حرف باشد و چون نصب کنی فعل تقول جاء القوم
 حلا و و عدا بکر و خلا و عدا بکر و الاکثر فیما ان کیونا
 فعلین و چون ما بدیشان بیونذی جرف فعل نباشد و نصب
 کند لا بد **الباب** کسائی فی الحروف الناصبه لها
 ان بدرستی ائی و ائی و ائی و ائی بدرستی که من انا
 و انا و انا و انا بدرستی که ما و این حرفی است کی تاکید
 فایده و بد جنانک ان زید اقایم و چون ما بروی دارای تاکید
 زیاده شود و متضمن شود معنی قصه و حصه جنانک کوی
 انا زید اقایم فکانک نفیت عنه کل فعل الا القیام فی تلک
 الحال قال الله تع انا الصدقات للفقراء و المساکین الی اخر الایة

یعنی صدقه مقصور است برین قوم کی مذکور اند اندرین
آیه و همچنین آنها و حکم این مرد و حرف اعنی ان و ان در نحو
مستقصی بیاید و قد یکون ان بمعنی نعم قال الشاعر و لعلن
شئب قد علک و قد کبرت فقلت انه و یکون ان بمعنی
لعل تقول العوب ایت السوق انک تشتري لنا شیا
علی معنی لعلک قال السدع و ما یشرکم انها قیل معناه لعلها و می
و ما یشرکم لعلها اذا جاء ثل لا یؤمنون کان کوی کاکی
و کاکنی کوی که مر کا نا و کا نا کوی کی ما وصل است
کوی ان زید کا لاسد کاف مقدم گردانیدند و ممره
مفتوح کردند و مرد و یک کلمه کشت گفتند کان زید است
و چون مخفف گردانی هم بر اسم در اید و هم بر فعل چنانک
کوی کان زید اسد و کان قد خرج زید و او بود که مخفف
را عمل می هم چنانک مشغل را کوی کان زید قال الشاعر
و صدح الحنکان نذیه حقان و یروی کان نذیه
کنن بیک کنی و لیکنی بیک مر کننا و کننا و معناه ما استنداک

چنانک کوی ما جانی زید کنن عمر احافه و چون مخفف گردانی
بر فعل در اید چنانک ما خرج زید و کنن خرج عمر و اندرین
صد و رت شمرنون بیوکنند کقوکن کقوله و لک
استقنی اکان ما و کذا فضل و این از جمله حروف عطف
شمرند چنانک ما جانی زید کنن عمر و و ما رایت زید کنن
عمر او ما مررت بزید کنن عمر و لیت کاشکی لیت
ولیتنی کاشکی من و مجوز لیت انی ولیت انا ولیتک
انک قال الشاعر یا لیت انی و پیغمبر غم و خج
منا فوق کران اجم و این کلمه تمیز را بود تقول لیت زید
شاخص و گرومی از عرب گویند لیت عمر اشخاص
به دو اسم را نصب کنند چنانک ظننت زید اشخاص
لعل مکر لعلی و لعلنی مکر من لعلنا مکر ما این کلمه را کلمه جا و طمع
گویند لعلک نز و زما بود که زیارت کنی ما و قد یکون
لعل معنی کی قال السدع لعلکم تتمدون بریدگی تتمدوا
و اصل لعل عل و اللام الاوی زاید قال الشاعر یقول

انما پس عمل مجنون عام سنوا قلت اي لما يبالغ في
 ولعلك تفعل كذا وبعضه يميم يقول الغنى بمعنى لعل
 بالغين المعجزة والنون تقول الغنى اي لعل وكذلك
 لغنا بمعنى لعل قال الغزدق قفا يا صاحبي لنا لغنا ترى
 الوصايا واثرا لجام اين شش حرف است که اسم را
 نصب کنند و خبر را رفع کنند و چون مادر آرد بر نشان
 از عمل باز دارد جنانک کوي کان زيدا است چون مادر اري
 کوي کانما زيدا است مکرر است و آن که رواد ارند نصب
 کند اگر چه مادر ارند جنانک انما زيدا قايم وليتاما عمر اذا
 قال الشاعر الناقة قالت الايتاما به الحماهم ان الی حایا
 ونصفه فقد و این مادرین دو موضع زاینه گویند و اندر باب
 این حرفها کافه **فصل** في الحروف التي تنصب
 الاسم فقط و بی سبعة الاول الواو بمعنى مع جنانک استوی
 الماء و الخشبة دوم الادر استثنای جنانک جاء القوم
 الا زيدا سیم یا درند اجانک یا عبد الله و یا رجلا صا

و یا خیر امن زید فنده نلنه و تمام السبعة اخوات یا و می
 ایا و میا و ای و الممنوع فنده سبعة دو حرف است که
 اسم خود را رفع کند و خبر را نصب کند یکی مادر نیغ و بر موفه
 و کنغ در آید نحو ما زید خا رجلا و ما رجل قانما و معنایا معنی
 و دوم لا بمعنی لیس و بدخل علی الکلم خاصة جنانک
 کوي لا رجل افضل منك **فصل** و مادر چهار
 موضع حرف بود یکی مانفی جنانک ما زید قایما و ما فعلت کذا
 و دوم چون بمعنی مصدر بود جنانک بلغنی ما فعلت ای فعلک
 و سیم ما کافه جنانک انما زیدا است و چهارم ما زایق جنانک
 فما رحمة ای فیه حمة و در شش موضع اسم بود جنانک
 گذشت پیش ازین **الباب الثالث**
 فی نواصب الفعل المستقبل ان کما تقول احب ان تقوم می خواهم
 که برخیزی و آن فعل که این حرف بروی در آرد در تقدیر
 مصدری بود ای احب قیامک و تدخل فی الکلام زایق
 نحو قوله تع و لما ان جارت رسلنا لوطا و بمعنی ای نیز
 بود

چنانکه ان امثوا واصله و المعنی ای امثوا ان نه و لن نه فعل
 مستقبل را بنصب کند چنانکه لن یقوم زید بر نمی خیزد
 زید و این جواب پس یقوم زید بود که تا بقول چنانکه
 تعطینی و لا و ما بروی در آرند و هم بنصب کند چنانکه چنانکه
 کید خیرج و کیمای خج قال الله تع کیدا یكون دولة قال الشاعر
 کیمای تو و بخدا و یا یو کنند از کیمای کرد و دود و نصب کنند
 چنانکه کیمای قال الله تع اسمع حدیثا کما یوما محمد نه عن طه
 غیب اذا ما سائک سالا اذا انکه این نه فعل مستقبل را بنصب
 کند چنانکه کوی انا ایتیک فیقال ک اذا اگر یک و این ک
 متضمن است جواب و جزا را و وقت باشد که لغوا شد
 و هیچ عمل نکند این چهار حرف است که این نوع فعل را
 نصب کند بنفیس خویش و پنج حرف دیگر است که
 هم بنصب کند و لکن باضمار آن حتی تقول سرش حتی
 ادخلها دوم و او جمع چنانکه لا تأکل السمک و تشرب اللبن
 ای لا تجمع بینما سدکرا یقول لا لزمک او تعطینی حتی الغی

کما

ان او ای ان تعطینی حتی چهارم لام تقول چنانکه لکن نمی خیزد
 اظهار آن ما هنا بنجم فاد جواب شش چیز چون امر چنانکه
 زیدنی فاکرمک و نهی لا تشمتنی فانه یک استغنام این
 بیتک فاز و رک و نهی و ما تا اینجا محدثا و تمنی لیت لی مالا
 فانفق و عرض لا تنزل قضیب بنا فتقح این جمله منصوب
 باشد باضمار آن و روا بود که آن حذف کنی و عمل وی
 بکداری چنانکه شاعر گوید لا اله الا الله الزاجری احضه الوعی
 قال اشهد اللذات بل انت محمدی **الباب الح**
 فی الجواز لم لا فاعال الجواز لم لا فاعال خمس و می لم تقول
 لم یضرب زید لفظ مستقبل و معنی ماضی و لما جواب فعل
 گویند قدر کب لا میه و کوی در جواب لما یکب لما درین موضع
 حرف باشد چنانکه سالتک بالله لما فعلت و معناه الا
 و تقول بالله لما قمت عنا ای الا قمت عنا قال الله تع ان کل
 نفس لما علیها حافظ المعنی ماکل نفسی الا علیها حافظ
 و قال ان کل الا کتب الرسل و قرع عبد الله ان کل لما کذب الرسل

و سوم

واللام في الاح نحو ليضرب زيد ويختص باللام الغايبة في الالفة
الشايخ وقد بحث في المختار طبع كقراءة من قرأ فذلك
فلتفرحوا بالتاء وان في الشطر والجراء نحو ان تخرج اخرج
وكذلك جواب السته التي تقدم ذكرها اذا كان بغير الفاء
مثل زرنى اكرماك الا النفي وكذلك الباقي **فصل**
وروا باشد شاعر را كي لام ابريوكند وفعل ابرم كند جنانك
كويد قلت لبواب لديه دار ما تيدن فاني حموتا وجار ما
اي ليستن والاسل لتادن من اذن يا ذن واين لغت
بنی اسد بود کی ایشان اول فعل مستقبل را مكنور كرهتند
جنانك كويد انا اعلم ونحن نعلم وانت تعلم ونكوند سو علم
واين در باب فعل بفعل روا دارند **فصل** ومن
الاسماء ما بحرف خمسين وما وائي واين واينما ومتى ومتما ومما
واي واذا ما وحيث ما وقد ذكرنا **الباب** **الخاتمة**
في الحروف العاطفة وهي تسعة عند قوم وعشرة عند الذين
الواو وهي للجمع تقول اشترك زيد وعمرو وضربت عمرا

وبكر اي جمعت في الضرب بينهما والفاء وهي للتعقيب نحو ضرت
زيدا فعمرا وسمرت فدخلت ونعم بس وهي للتعاضد والمهلة
ضربت زيدا ثم عمرا واما در فرایند كويد ثمثت كما يقال
رب وربت ومنه قول الشاعر ولقد امر علي اللئيم بسني
ومضت ثمثت قلت لا يعنيني واو وهي للشك تقول
جاري زيدا وعمرو وللتنخير نحو ضرب زيدا وعمرا
وام وهي عديدة الف الاستفهام نحو اريد عندك ام
عمرو ولا وهي للنفى بعد الاثبات نحو جاءني زيدا وعمرو وانذرين
میان سخن زیادت افتد جنانك به لا حور سوي وفي التمثل
ليد اعلم اهل الكتاب اي يعلم ولا زايقة واما در فرایند كويد
لآت در موضع لافال الدير فنادوا اولات حين مناص وقال
الشاعر طلبوا صليخا ولات او ان فاجبنا ان ليس حين بقار
خفص او انا بلات واين مذنب كرومي است از عوب
وبل وهي للماض اب عن الشيء تقول جاري زيدا وعمرو وما
بكر ابل خالدا ولكن وهي للماضي تذكرا ك بعد النفي تقول ما جاري

زید کن عمرو حتی و می للغاية فی التعظیم او التحفة اصول
 القوم حتی زید او قدم الحاج حتی المشاة واما و می ما مختلف
 فیہ **الباب** **السادس** فی الادغام او غام
 در آوردن حرفی بود در حرفی مانده او واصله من ادعت
 النفس اللجیم ای ادخلته فی فیہ وادغام اندر اسم و فعل
 و حرف بود در جایی که دو حرف از یک جنس باشند یا قریبی
 المخرج باشد او غام و او باشد جنانک السم و العم و اسما
 وعد و نذر افعال رب ثم در حرف باشد کی دو حرف
 از یک جنس فرام رسد وادغام نکنند نگاه داشت
 بنابر اجنانک سبب و قصص یا از بهر الحاق را اجنانک قد
 و مد و تا ملحق باشد یترقع و جعفر و جنانک جلبب و اسخنک
 تا ملحق شود بد جرج و اخر نجم **فصل** وادغام
 وجه است ادغام مثلین وادغام قریبین و مثلین بر دو
 وجه است متصل چون سه و حر و عد و مد و منفصل
 چون جعل کرم وقع علی الارض و قریبین هم بر دو وجه است

۵۲
 یکی متصل چون وظد و عند و این را ادغام میکنند تا ملتئم شود
 بمصاعف یا اسوالا کثر و دیگر منفصل چون احبس
 زید او انقد ذک و مثقارین را قوت مثلین متماثلین
 نباشد **فصل** فی عدد الحروف فی خارجها و
 معجم بیست و نه است و خارج ان برین ترتیب
 است المفتح والالف والباء والعین والحاء والهمزة
 فهذه الستة حلقية القاف والكاف لهوتیان الجیم
 والشین والیا و الضاد شجرية اللام والراء والنون
 ذواتية الطار والذال التاء نطعية الضاد والراء والسين
 اسلية الطار والذال والثاء ثنوية الفاء والباء والمیم
 والواو شفیه فهذه مراتبها عند پیبویه **فصل**
 واین حروف دو قسم کرد و یکی را مجهول گویند و دیگر را
 مهموس مجهول از جهراست بمعنی اظهار و این
 انرا گویند که نفس گویند او را اشکارا کند و مهموس
 انهمس است و معناه الاخفاء و این انرا گویند که نفس

گویند از این باشد و این باستان حروف بتوان دانست
اما حروف همچون نودده حرفست الهمزة والالف والعین
والغین والقاف والجیم والیا، والصاد واللام والنون
والتنون والراء والطاء، والدال والراء والطاء، والدال
والباء، والمیم والواو وجمعها فی اللفظ ظل قو ربض ادغدا
جند مطیع و باقی حروف را همویس گویند و آن ده حرفست
خه شخه فسکت فضه حروف اطباق چهار
صاد و طاء و د و ط و ظا و حروف ذلاقة شش
لام و را و النون و فا و با و میم و جمعها قولک من بقل
و حروف زیاده است و جمعها قولک انطا نوم مجد
و حروف مد ولین الف و واو و یار گویند حروف استقبال
چهار است و جمعها قولک اشن دو حرفست که از ا و غام
نکند البته یکی همزة و دیگر الف و شش حرف است که
اندر پارسی نباشد صاد و ضاد و ط و ظا و عین و قاف
و ثا و حا و یک حرفست که ارا ح در زبان عرب نباشد

و ان ضا ذ است فصل في الحروف التي
تتبع عند من تاء الافتعال اولهن الصاد جنائك اصطحب
من الصجة والاصل اصحب ويهجنن اصطبه من الصبة وادكر
ضاد چون اضطر واضطر وطا چون اطلب واطلع
وظا چون اطلم واطن من الطلم والظن والال ادرع
والدعي ودال چون اذخر واذكر من الذخر والذکر زاجون
ازجر وازدرع من الزجر والزرع ونا چون اتز چون
واثار من الثار والتز وکرومي ازعب غلبه حرف اصلي
را نهند گویند ائز واذکر وازجر واضرب واصله اطلم
فصل تاء تفعل و تفاعل بکر و دینه چون
وتذکر و تطهر و تزل و تسمع و تشقق و تفاعل و تطانه
تاء تفعل و تفاعل را از حرف کردند اندکی فاعل از ان
باشد جنائک تذکر تاء را دال کردند و دال فراهم
رسد ادغام کنند دال اول با حرف دیگر کی باشد
ساکن شود الف وصل دارند افعّل و افاعل کردند

قال الله تعالى يا ايها المدثر وقال الله تعالى اذا اراد ان ينزل
 وقال انا قلتم وادغام واطهار وندسب عرب است
 واصل اطهار است وادغام فرع است واندرين
 سخن بسيار است اين قدر كهفايت **الباب التاسع**
 في الالة اماله ان بودي الف اسوي يا جيباني
 يافتح واسوي كسرت جنانك حامد را حامد كرداني وكنه
 مكره كرداني وفتح ضد اين بود و سوتر ك الاله ودر
 بر مذمب عرب است واصل تفخيم است و اماله فرع است
 واسباب يي كه موجب اماله است كشن بر ايد اول كسرت
 بس از الف چون كسرت ميم اندر جامد دوم مابيش
 از الف جنانك شيبان وغيلان پيم الف منقلبه
 از يا چون سعي ورجي و حكم الف منقلبه از و او همچون
 غزا و دعا بر طريق تشبيه واصل منقلبه از يا است
 چهارم الف يي كسرت الف منقلبه بود چون جلي
 و بشه يي بنجم الف يي كه ما قبل ان در بعض از احوال منكسه

چون خاف و غاب كه حكاييت كند از خود كوي خفت
 و غت ششم كسرتي كه طبعش از الف بود و در
 جنانك كتاب و عماد النكاه و او بود كه با و ال اماله
 كني براي امالت تا و ميم و حال وقف جنانك كوي
 كسرت كتاب و رايت عماد اين را اماله لا اماله كويد
فصل حرفي كه از امالت باز دارد و غت
 است صاد و ضاد و طاء و ظا و غين و خا و قاف و اين
 حروف موانع كويد و حروف استقلاله كويد نشايد
 الف صالح و ضارب طارق و ظالم و غانم و خالد
 و قاسم را امالت كني از كسرت اين حروف و همچنين را
 مفتوحه مانع بود چون در اول كلمه بود جنانك را شد و را
 و چون مضموم بود هم مانع بود اگر چه از بس الف بود
 چنانك حار كسرت همچنين چون مفتوح بود جنانك رايت
 حار او اماله را شرح بسيار است اين قدر كهفايت
الباب العاشر في حروف مفردة غير عاطلة

لو اگر و معنا استماع الثاني لا استماع الاول وحقها ان بليها
الفعل تقول لو زرت لا كرمك وروا بودكي باسم در آيد
بر تقدير و نيت تاخير قال استمع قل لو انتم تعلمون خزان
علي تقدير لو تعلمون انتم و كذلك لو ذات سوار لطمتي
و تقديره لو لطمتي ذات سوار لانها تطلب الفعل ولا بد لها
من جواب مظهر او مضمون و جواب اول بلام بود و نه بلام نیز
بود قال استمع لو نشاء لجعلناه خطا ما و قال لو نشاء لجعلناه
اجابا لولا معنا استماع الشيء لوجود غيره تقول لولا زيد
لا كرمك وحقها ان بليها الاسم جنانك لولا زيد لولا است
و روا بود که کوي لولاک والا اول الفصح قال استمع لولا انتم
کننا مؤمنين و لولا بمعنى بلام بود و محض فایده دما
و بر فعل در آید و جواب نخواهد و همچنین لوما والا و معنی جمله
آن بود که جرانه قال استمع لولا ارسلت اليك رسولا
و لوما تايتا بالملايكة المعنى لما قد كلمه تا كيد و تدخل على الفعل
خاصة ماضيا كان و مستقبلا قال استمع قد سمع الله و قال

قد يعلم الله و تقرب الماضي من الحال جنانك کوي رايت ريد
قد عزم على الخروج اي رايت عازما عليه و اين جواب آن
بود که کويد لما به تجاي جنانک کسی کويد ان الامية لما كرت
تو کوي قدر کرب و قد باشد بمعنی ربما قال است
قد انزل القرآن مصفا الناطقه كانه اثوابه محب بفوصا
اي ربما انزل و يطر حون ما بعد ما دلالة ما تقدم عليها
سوف زود کلمه معناه التفتيس و التاخير تقول سوف
اي اخذت امره و قلت له سوف افعل و خاص بر فعل
مستقبل در آيد و همچنین سين و تحلصان الفعل للقبال
و قابيگند کويد سوا فعل و کروي گفته اند اصل اندر
ساق فعل سوف افعل بود و او و قابيگند کويد سوا فعل
شد و هذا اقل جملة من سوف کلا کلمه روع و زجر و يكون
ردا لما تقدم و آمدن وي در سخن نفي را بود يا نهی را و
فران برد و معنی بودي که رد سخن شين را جنانک ام اخذ
عند الرحمن عهدا کلا اي لم تحذرنم استأنف فقال

نسکتب ما یقول و دیگر بمعنی حقا در آید چنانکه کلا ان الالسا
لیطغی و روا بود بمعنی الکی تنبیه را بود تقدیر کنی یا کلمه
تخصیض و اصلها یل زیدت علیها لا و بر فعل در آید و اگر
جای باسم در آید فعلی مضارع بود لا بد چنانکه تعدون عظم السبب
افضل مجدکم بنی ضوطر ایما الکی المقنطار و بر وی
و می بمعنی یا ای یا تعدون الکی ای عفر الکی فخر و تدل
بها الامت ففقال لا فعلت کذا بل کلمه استفهام و تدخل
علی الاسم و الفعل و مکنون بمعنی قد قال الدتغ مال تنیک حدیث
الغاشیه ای قد اتیک و قال بعضهم الال فیها و بدله
و خول ام علیها کقول احدیهم ام مال کبیر یلم یقض عبه اثر
الاجبه یوم البین مشکوم ای مال مکنون رجل کبیر یکی اذا
فارقته اجته جریا و متابا علی کجایه علی فراق الاجبه و مال
بمعنی حرف جحد بود چنانکه مال یظرون الا تا و یله معناه
ما یظرون و بمعنی تمنی بود چنانکه فمل لنا من شفعا و معنی
تقدیر بود چنانکه مال فی ذلک قسم لذی حج و فرق

و فرق میان یل و الف استفهام آنست که الف در جمله
مواضع استفهام در آید و یل یوخل در جاها مخصوص در آید
فصل فی کلمات التصدیق کلمه و تصدیق
جهار است نعم و بلی و اجل و ای اما نعم تحقیق و تصدیق
سخنی باشد کی از بیش گذشته باشد اگر نفی بود و اگر اثبات
چنانکه کویندقام زید تو کوی نعم او کوید لم یقم زید تو کوی
نعم و نعم بکسر العین لغه بل اصلها بل الفی در افزودند
لیحسن السکوت علیها اگر بل بکشد اشتد ی شنوند
منسطر بودی سخن دیگر را و این بر عقب نفی در آید چنانکه
کوی الست اخی مخاطب جواب دیا کوید بلی قال الله
الست برکم قالوا بلی و قال الدتغ او لم تو من قال بلی
اجل معنا ما نعم و این مبنی است بر سکون اخفش کوید
اجل سم نعم بود الا که او در تصدیق نیکوتر و نعم در استفهام
ز اجل نیکوتر چون کویند ترا انت تریب تو کوی اجل
و چون کویند انت تریب تو کوی نعم ای کلمه تقدم الحق القسم

جنانک کوی ایی والد قال الدتع ای ورنی آنه ومله قیل
و رنی لبش و فرق میان ای و نغم آنتست که نعم در قسم
و غیره ان استعمال کشد و ایی واقسم کستعمال کسدا
تاکید و **فصل** ای مفتوحة الالف سناکه الیاء
کلمه مفتوح و انج از بس می دراید بدل بود و روا بود که
مستأنف بود و جنانک کویند جائی اخوکل ای رید و را
اخاک ای زید او مرت باخیک ای زید و روا بود که
نصب کنی بر اضمار فعل جنانک جائی اخوکل ای رید
علی اضمار یعنی زید الکاء ای نایب باشد از ان فعل
فصل ایی بالاماله اصلها ان لا و ماصلة
و معنا تا اگر فلان کار نکنی باری چنین و چنین کن کما
تقول اخرج فاذا المستع قلت ایی فتکلم قال لا یریا
العوام بمیلون ایی اماله فاحش و موخطا اما مکسوة
الالف للتحیه تقول خدا ما ید او اما ذاک خواهی این که
و خواهی آن اما مفتوحة الالف للتحیه تقول اما زید فقام

۵۸
و اما عمر و قاعد قال الدتع فاما الیتیم فلا تقهر و اما السایل
فلا تنهر قال الفراء من العرب من یجعل اما بمعنی اما السیة
و تبدل احدي المیمین باء و انشد النابغة یالما امننا منک
نعماتها ای ایما الی جنه و ایما الی نار یرید اما الی جنه و اما
نار اما و الاسما و لا دخل علیها الف الیستفهام و
افتتاح سخن را بود و جنانک الا ان زیدا قد فعل کنی قال
الدتع الا انهم هم السفهاء قال ابن الفارسی المهمق
فی الا تنبیه للمخاطب و لا نفی لقوله تم اما نحن بمصلحون
و اما کلمه تحقیق اذا قلت اما ان فلانا کنی معناه
حقا آنه کنی لا با پس ای لا شدة و مو نصب ملای
التفی لقولک لا رجل و الجنة محذوف اکفاء بعلم المخاطب
فی المعنی لا با پس علیک **الباب التاسع**
فیما یكون اسما و فعلا و حرفا و اسما و حرفا و فعلا و حرفا
فصل فیما یكون اسما و فعلا و حرفا من
کلمه واحدة و می علی اسم جنانک کوی اخذت الشی

من علا فر اگر قسم فلان چیز از ز بر شاعر گوید بابت نوشتن
الحوض نوشا من علا وقال الاخر غدت من عليه تنقض الطل
بعد ما زادت حاجب الشمس استوي نه فعا من عليه اي
من فوقه وفعل جنانك على عيلو وحرف جنانك على زيد
درسم متقدمان بیش ازین کلمه بیاورده اند و روا بود که
یہ را ازین نوع شمرند جنانک کوی زید فی الدار حرف
بود و چون کوی سمعت من زید اسم بود و چون مؤنث را
او مخاطب کنی از وقتی یفیه کوی فی بہدک بود و همچنین
لما چون ظرف بود اسم باشد جنانک زرتہ لما قدم
و چون بمعنی لم بود حرف بود جنانک لما یقیم زید ای لم یقیم
و چون تشبیه لم بود فعل باشد جنانک لم لما ای جمعا
فصل فیما یکون اسما و حرفا عن حرف جنانک
بلغ عنک حدیث اسم جنانک جلست من عن عیینه
ای من ناحیة عیینه وقال من عن عین الجیا نظرة قیل مثله
من عن عینی مرة و اما می مند و مذ چون بدیشان اسم را

۵۹
خفص کنی حرف باشد و چون رفع کنی اسم باشد مع چون
عین تخت رک باشد اسم بود جنانک کوی زید مع عرو
و حیث من معمم ای من عندهم و چون عین ساکن کرد ای
حرف باشد تقول مع زید و معنایما فی الموضعین المصاحبة
الکاف کاف اسم بود جنانک زید کمر و وزادت باشد
جنانک لیس کشته شی و قال رؤیة لواحق الاقارب
فیها کالمقق تقول فیها مقق ای طول و حرف باشد جنانک
کوی جا الذی کرید و معنایما فی جمیع المواضع التشبیه
فصل فیما یکون فعلا و حرفا خلا چون بذوعم
را خفص کنی حرف بود جنانک جا القوم خلا زید و چون
نصب کنی فعل بود جنانک جا القوم خلا زید او چنین
عدا زید و زیدا و مثلهما حاشا تقول جا القوم حاشا
زیدا و زید چون خفص کنی حرف بود و چون نصب کنی
فعل بود و نیکوتر آنست کہ حاشا خفص کنی و خلا و عدا
نصب کنی **الباب** العاشر فی معانی حرف

المعجم الالف الف در حقیقت انرا گویند کی ساکن بود چون
الف قال ودعا وجون متحرک شد بمنزله گویند وکن
منم را الف می گویند بر طریق توسع چنانکه گویند
الف وصل والف قطع والف استفهام ودر حقیقت
منم بمنم است الف بر منم وجون ایده و انرا الف است
الف وصل بنانک والف قطع بنابوک الف استفهام
ازید عندک والف بنذا ازید اقبل والف اصل بناسد
والف بدل بناحد والاصل وحده والف تفصیل
زید افضل من عمرو والف منقلبه قال وقلی والف
ضمیه نشیه و دلیل رفع رجلمان و فرسان والف ندیه و ازید
و ذوالف را فاصله گویند کی از بس و اوجع ایده چون کفر و
و شکر و او دیگر الف اضربان در جمع مؤنث ان تا
نون بهم نیاید والف تعویض و بجای باشد کی عوض
از نون رایت زید چون وقف کنی و دیگر عوض
از نون خفیفه در وقف نسفعا و الله فاجدا و این سیار

بدین کفایت باید کرد باینکه بر وجه است با الاصل
به و با اضافت نه گویند و با استعانت کتبت بالقلم
و با تعدیه ذمبت به و باز یاده محسب در هم قال
الذئع تلقون الیهم بالمودة و با معنی اجل چنانکه غلب
و تشدد بال دخول کانه ای من اجل الدخول با اصلي بصر
و صرب بابدل بنابذاک ای بدل منه با معنی ما بکا
اکبیه بالاطال با معنی من قال الذئع عینا یشرب بها
عباد الله ای منها با معنی مع خرج الایمه صلاحه قال الله
و قد دخلوا بالکفر و ازین بسیار است این تمام باشد
اینجا تا در اول فعل استقبال دارند چون تفعل و در آخر
ماضی چون ضربت ضربت تا آخر اسما چون عرفت و
عنکبوت و تا تا نیت چون قائمه و ضاربة و بدل از
سین در بعضی از لغات یا فتح الله بنی السعلات عمه و بن
مسعود شاعر المات یرید الناکس ثارا لخصف نیست
چنانکه با و تا را بود وقت باشد کی ذرا از و بدل نهند چنانکه

حدث وصدق قوم و قوم و ثر قبی و فرقی و غیره
بیم بدل نهند از یا بدلی نه مطرد و چنانک شاء گوید
حالی عویف و ابو علی یزید ابو علی و قال الاخر یارب
ان کنت قبلت حجج یرید حججی حاجای عین بنهند
کارنج مکان الربیع و موالفصل و ما از وی بدل نهند چنانک
صدقه بجای مدح و انه انوما کای انوما و موالفصل و چنانک
الضلل و الضلل لئلا القلیل فابدل حاجانک خمس المخرج
و حصای ای پکن و رمة ذکره ابن الشکیت فی کتاب القلب
الابدال دال بدل نهند از تا افتعال چون فاعل زای بود چنانک
از دجر و از دلف و قدر ذکر و کروبی از عرب گوید
اجتمعوا بجای اجتمعوا و مجتبین اجدهیک بجای اجتنیک
و این نگاه کنند تا از بس جم افتد و قال فقلت لصاحبی
لا تجسنا بنزع اصوله و اجدر سما یعنی احد و لایقاس
یا الاله یسمع قاله ابن جنی ذال دال کردانند چون
فایضال شد در باب افتعال چون اذ کرد و قدر ذکره و

74
و بدل نهند از تا نزدیک قومی چنانک جذاعلی رکتیه کاجتا
و تلمذم بنجد بجای تلمذم راحه فی است مکرر و بدل نهند
از لام چنانک رما عة و لماعة و نثرة و نثلة و ابدل نهند
از سین چنانک شارب و ساسب للضاد و اکثر بعضهم
و بدل نهند از صاد و سین چون قاف بازان بود چنانک
صغیر از قو گویند و سقر از قو گویند و زوق گویند بجای صدق
و این لغت قومی است سین در افزایند چنانک استفعل و چنانک
سافعل و چنانک گویند استطاع یطیع بجای اطاع یطیع و کرو
از عرب بر کاف مؤنث در حال وقف سین بفرایند گویند مرث
بکس و نزات علیکس سین بدل نهند از سین چنانک جعشوش
و جعشوش لسم را و منته تسمیه العاطس و تسمیه و کروبی
شین بجای کاف خطاب مؤنث بنهند چنانک علیش و شش و منش
بجای علیک و یک و منک و عینا ش عینا و و جیش جید ما
و یکی عظم الساق منش و قیق صاد بدل سین بنهند چنانک
فوس صلیت کای سلب و موالطویل و چون از بس سین غلب افند

یا فای قاف یا طار و ابودکی سبب را صاد کردانی چنانکه اسبغ را
اصبغ کردند و سه ط را صد ط کردند و سحر و صحر کردند
و سویق و صویق و یساقون و یساقون و اشتباهها صاد
تبدل من الصاد عند بعضهم مثل یضیف و یضیف لسانه
اذا حوکه و من الطایر ایضا غاضه بمعنی غاطه و انشدای الله
اشکو من خلیل او ده ثلث خلال کلها یی غایض ای غایط و
قد قالوا من غاضه ای اذا نقصه طابندل من بال انتقال
قد ذکرنا ما نحو اصطر و اخواتها و من الدال فی قولهم بعطت
فی موضع ابعث ظا وقت باشدکی بدل نهند از ذال بقال
ترکته و قید ای موقوفه او و قیظا عین بدل نهند از من در لغت
بنی تیمم گویند عن در موضع ان چنانکه ظننت عن عبد الله
قایم و کذلک ان قال ذوالرتمه عن ترسمت من حقا
منزله ماء الصبا به من عسلک مسحوم بریدان و در موضع
از مواضع از جا بدل نهند قرابعضهم عتی حین غین از عین
عند بعضهم چنانکه لعنی و لغنی و ارععل و ارععل و النشوع

۶۷
و النشوع و عند بعضهم کل واحد اصل علی حده فابدل نهند از ثا
بعضی از عرب گویند قام زید قم عم و ای قم عم و قالوا
جذف و جدث و یقولون اجداث و لا یقولون احد
و يقال وقع فی عاثر رثه و عافور رثه و هذا احوال بود
زیاده افتد در سخن چنانکه گویند زید فاضل و عم
فاشکر و منه قوله نعم و البرج فاجبر و حذف کنند در موضع
حذف چنانکه شاعر گوید من یفعل الحسنات الله یسکرها
و المشر بالشر عند الله مثلاً قاف بدل باشد از کاف
نزدیک قومی چنانکه گوی امسک الفصیل ما فی وضع امه
و امسک و تمسک و تمسک اذا شبه به کله کاف بدل بود از
قاف اعرابی قم قم و در جمع اقحاح گویند و بدل بود
از تا و نیشد یا بن الزبیر طالع عصا کالضرب سیفنا
قفا کما اراد عصیت و زیادت بود چنانکه و ضالیات
کما یوثقین لام بدل باشد از نون چنانکه شاعر گوید
و قفت فیها اصیلا لا اسألهما ای اصیلا و سوبه

اصدان فی جمع اصیل و زیادت بود جنانک فیک و سنالک
و عبدل و نیدل و ابتدار بود جنانک زید افضل
من عمرو و استعانت بود جنانک شاعر گوید یا بکثرین
این القوار و تعجب بود جنانک باللعصیة و تعریف
و تعریف بود العرس و الغلام و ادغام کنند این لام
را با سیده حرف تا شادال و ذال را از ی سین شین
صاد ضاد طاطا نون جنانک التمة التمة الدس الذکر
الرزق الرزج السمع الشف الصفر الضرب الطبع الظلم
النفس و احکام لام بسیار است میم بدل بود او
جنانک فم و الاصل فوه تا بیفکنند و میم بجای او بنهند
و بدل بود از با جنانک بنات نخر و بنات مخ و بدل بود از نون
جنانک شاعر گوید یا مال ذات المنطق التمام کفک
المخضب البیام اراد البنان و بدل نهند از لام
جنانک شاعر گوید یی و رای عیسیم و مسلمة اراد
بالسهم و المسلمة نون بدل بود از من جنانک صنغی

۶۲
و بهرانی در نسبت صنفا و بهراره و القیاس صنغی
و بهرایی و علامت رفع بود در یفعلان و یفعلون
و مانند آن و علامت جمع بود چون و یفعلن و احکام
نون بیش از آن است که این موضع احتمال کند و او
بدل نهند از منم گویند ضیت و یا کن بجای ایکن و بدل
نهند از الف جنانک ضویرت فی تصیغه ضارب و
از یا چون یوقن و یوسیه و علامت رفع و جمع بود جنانک
زیدون و ضمیمه جمع در فعل چون ضبو او ظلموا و این نیز
بسیار است مابدل باشد از منم چون سبک بجای
ایکن و لکن بجای لکن و از الف چون سنه بجای سنا
و قال قد اردت من اکنه من ما هنا و من سنه و از یا
مده بدل مذی و از تا در وقف چون غره و ظله و زیاده
باشد جنانک امهات نزدیک بعضی لافظی است مرکب
از لام و الف و عرض آشت از نهاد این صورت که
ممکن نبود کی عبارت کنند از الف جنانک از حروف

دیگر چون قاف و کاف و جالف ساکن بود چون بدو
 ابتدا کنی بمنم کرد و لام بدو پیوستند تا لفظ الف
 بر جای بماند گفتند لا نشاید کی کوی لام الف بیدل
 نمند از الف چون حلق را تصغیر کنی کوی حلیق
 و از و او چون میزان و از ما چون و هیت الح و از
 سین چون سادی و خامی بجای ساد پس خامس و از با
 حون تعالی و ارانی بجای تعالی و ارنب و از را چون
 قیاط و اصل فرا تا و از لام چون املیت و اصل
املت و از ضا چون قضیت اضفاری و اصل
قصص و از ضا چون نقضی البازی و اصله نقض
و از میم چون دیاس و اصل د تا س و از عین
ضفادی بجای ضفادع و از کاف چون مکول و مکاک
و اصل مکاکیک و از نا جناک شاع کوید قدو
 یومان و نه الثانی اراد الثالث تم الکتاب
 و ربما محمود و له المحامد و العلی الجود و صلی الله علی سیدنا

و از نون چون دینار و الاصل دینار

محمد و اله اجمعین انه ارحم

الرحمین